

Deze bijdrage verscheen gespreid over 4 afleveringen in het tijdschrift van Heemkring Breesgata 2008-2009 (zie Bibliografie)

De parochiale oorlogsverslagen van Brasschaat (1940-1945)

Aflevering 1: Parochie Sint-Antonius (Centrum)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hielden de parochiepriesters een dagboek bij over de voornaamste gebeurtenissen in hun parochie. Na de oorlog moesten zij een verslag daarover naar de bisschop sturen. Enkele pastoors maakten een afschrift van hun verslag en die afschriften zijn bewaard gebleven in de archieven van de parochies. Zij vormen een belangrijke bron voor de plaatselijke geschiedenis van die periode. Niet alleen leveren ze een ooggetuigenverslag van de oorlogsgebeurtenissen, ze bieden ook een mooie kijk op de leefwereld van de bevolking in die tijd, waarin kerkelijkheid en godsdienstigheid nog algemeen verspreid waren. Leerzaam is ook de soms moraliserende toon van de verslaggever.

Deze documenten verdienen het daarom ruimschoots om bewaard te blijven. Ze worden hier weergegeven zoals ze geschreven werden, inclusief de "oude" spelling. Het eerste verslag werd geschreven op 18 december 1945 door Alfons Jennes, destijds onderpastoor van de Sint-Antoniusparochie.¹ Het bestaat uit zes hoofdstukken en kreeg het opschrift:

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG
van de Oorlogsgebeurtenissen in de
parochie van
St ANTONIUS te BRASSCHAAT,
van af 5 September 1939 tot 8 Mei 1945.

I. De Mobilisatie.

De parochie van St Antonius is gelegen in het centrum van de gemeente Brasschaat, dekenij Brasschaat, kanton Ekeren, arrondissement Antwerpen, provincie Antwerpen, op een afstand van 11 km van de stad Antwerpen.

De gemeente heeft een bijzondere militaire beteekenis, vermits op haar grondgebied, onder de parochie van Maria-ter-Heide, het militaire kamp van Polygoon gelegen is, met schietveld en vliegplein. Bovendien lag Brasschaat op de verdedigingslijn van de stad Antwerpen. Immers in begin 1939 was men begonnen met het Antitank-kanaal te graven, dat dwars door de gemeente liep van Noord tot Zuid zoodat het grootste gedeelte der gemeente, evenals de parochie van St Antonius, binnen de verdedigingslijn gelegen was. Bij het begin der vijandelikheden was het Antitank-kanaal voltooid, en verbond het de Schelde nabij Berendrecht met het Albertkanaal nabij Oelegem, loopende in zig-zag lijn langs de forten Berendrecht, Ertbrand, Kapellen, Brasschaat en 's Gravenwezel.

Uit deze ligging blijkt dat de invloed van den oorlog, die tusschen Duitschland langs de eene en Engeland en Frankrijk langs de andere zijde op 5 September 1939 ontstaan was, zich van het begin af deed gevoelen te Brasschaat.

Bij de algemeene mobilisatie, werden te gelijkertijd, op 11 September 1939 de beide onderpastoors tot den legerdienst opgeroepen zoodat de Z. E. Heer Deken alleen overbleef voor den dienst van parochie.

Den zelfden dag echter werd een divisie van ongeveer 10.000 manschappen te Brasschaat ingekwartierd, tot verdediging van het Anti-tankkanaal. De parochiale lokalen Gildenhuis, patronaat en de zaal der Meisjesschool werden in beslag genomen, en bij vele burgers werden eveneens soldaten ingekwartierd.

De talrijke aalmoezeniers en priester-brancardiërs, die het leger vergezelden, konden voorzien in de kerkelijke diensten van de parochie. Elke dag werd 's avonds het H. Sacrament uitgesteld, en bij die gelegenheid hield de Z. E. Heer Deken een toespraak tot het volk. Gedurende heel den tijd der mobilisatie werd deze gewoonte volgehouden. Er waren in dat Lof vele aanwezigen, en ook de soldaten woonden talrijk deze diensten bij, gedurende de eerste maanden.

In begin 2 November werd E. Pater Van Aert, Scheutist, die korten tijd te voren uit China was weergekeerd, volledig tot onderpastoor benoemd, in vervanging van E. Heer Jennes, die gemobiliseerd was. Op het einde van de zelfde maand werd E. Heer Verrydt gedemobiliseerd, zoodat van toen af de parochiale geestelijkheid weer volledig in getal was.

Gedurende dezen tijd verliep het parochiale leven nog normaal. De parochiale werken werden bijna allen voortgezet, alhoewel vele jonge mannen tot den legerdienst waren opgeroepen. Voor vergaderingen kon men nog beschikken over de lokalen van de Vakschool.

Op zedelijk gebied had de aanwezigheid der soldaten nog geen erge gevolgen. Vele onder hen, vooral in 't begin, gedroegen zich voorbeeldig, en in 't algemeen waren de betrekkingen met de burgerbevolking zeer goed. Daarbij komt nog dat de inwoners gewoon waren aan de aanwezigheid van soldaten omwille van de nabijheid van het militaire kamp te Polygoon.

Door het gemeentebestuur werden maatregelen getroffen in verband met een mogelijken inval in het land. In geval het Antitank-kanaal moest verdedigd worden, zooals verwacht werd, zou de groote helft van de gemeente, en ook van de St Antonius parochie, moeten ontruimd worden. Voorzorgen werden dan ook genomen opdat de inwoners zich naar vooraf aangeduide plaatsen zouden kunnen begeven in de omgeving van Geeraartsbergen, om er onderkomen te vinden. De gemeente zou instaan voor vervoer van ouderlingen, zieken en zwakken.

II. De Inval.

Wanneer op 10 Mei 1940 de Duitsche legers ons land binnendrongen, konden ze ten Noorden van het Albertkanaal, ongehinderd, en zonder eenigen tegenstand, doordringen tot aan het Antitank-kanaal. Zeer spoedig bevonden ze zich dan ook te Wuustwezel, en bleven daar. Intusschen waren Fransche soldaten op 11 Mei te Brasschaat aangekomen terwijl onze eigen soldaten hun stellingen betrokken. Doch den zelfden dag, in den namiddag, worden de Fransche troepen, die zich op de groote baan bevonden, door Duitsche vliegers gemitailleerd; ook werden bommen afgeworpen. Vooral in het Noorden der gemeente werden slachtoffers onder hen gemaakt.²

Ook de eerste burgerlijke slachtoffers vielen op dien dag. De brouwerij Verlinden werd door bommen getroffen: de brouwer zelf, de heer Henri Verlinden, evenals zijn zoon Jozef Verlinden werden gedood, terwijl nog andere personen gekwetst werden.³ Bommen die op andere plaatsen, zooals in het park neerkwamen, veroorzaakten geen erge schade. De achtereenvolgende bombardementen duurden dien namiddag van 1.30 u. tot ongeveer 5 u., wanneer na een kort luchtgevecht met Fransche jagers, de Duitsche vliegtuigen zich terugtrokken. Een Fransche jager werd neergeschoten, doch de piloot, die gekwetst was, kwam met zijn valscherms neer in het hof van Born vlak tegenover de kerk.⁴

Hiermede was er paniek ontstaan onder de bevolking, en vele vluchtten aanstonds uit de gemeente weg. Van al de genomen maatregelen voor ontruiming was er geen sprake meer, en elke vluchteling was aan zijn lot overgelaten.

Dien zelfden dag trokken de 17 Zusters van de school op de vlucht, om na veel moeilijkheden, den 15 mei te Sottegem aan te komen, waar ze op een kasteel onderkomen vonden. Ze bleven daar tot op 22 Mei, en waren den 24 Mei terug te Brasschaat, waar hun klooster erg geplunderd was. Den 28 Mei heropenden ze de klassen.

Met veel last en kommer ging de ontruiming gepaard van het Gasthuis.⁵ Voor de zieken en de oudjes zou, zoo was gezegd, eerst gezorgd worden, maar op slot van rekening stonden de Zusters voor alles in en moest er gezocht worden en geloopt om eindelijk 's Dinsdags, 14 Mei, langs Rustoord om, in de stad onderkomen te vinden in een school van de Prinsstraat. Hun Pater aalmoezenier, alhoewel ziekelijk, bleef trouw bij hen. Met evenveel moed en opoffering geschiedde de terugkomst, zoodra men vrij Antwerpen uitmocht en vervoer kon gevonden worden.

Op den hoogdag van Sinksen, 12 Mei, na het Lof, werden de twee slachtoffers van het bombardement, alsmede nog drie andere overledenen, in der haast begraven, na een absolutie in de kerk.⁶ Intusschen hadden voortdurend nieuwe luchtaanvallen plaats.

Op tweeden Sinksendag, was het de dag van de Eerste H. Communie der kinderen van 7 jaar. Slechts 8 waren aanwezig: de andere waagden het niet zich naar de kerk te begeven, of hadden Brasschaat reeds verlaten.

Er werd bevel gegeven dat alle dienstplichtige jonge mannen van 16 tot 35 jaar, zich naar de provinciën Oost- en West-Vlaanderen, en desnoods naar Frankrijk zouden begeven. De E. Heer Verrydt onderpastoor, die nog dienstplichtig was, vertrok eveneens op 14 Mei 's morgens.

Naarmate de Duitsche legers verder het land binnen drongen, werd Brasschaat meer in staat van verdediging gesteld. De bevolking, voor wat er nog overbleef, werd verplicht de gemeente te verlaten. Vele echter gingen niet verder dan Antwerpen. De Z. E. Heer Deken vertrok dan insgelijks naar Antwerpen op 15 Mei, terwijl E. Pater Van Aert zich naar zijn familie begaf. Het H. Sacrament werd genut, de H. Vaten in veiligheid gebracht, en de kerk gesloten. Van te voren werden de beste gewaden, de kostbaarste kelk, ciborie en monstrans, naar Antwerpen in veilige bewaring gebracht. Op dat oogenblik waren bijna alle inwoners reeds vertrokken; de laatste stonden gereed om de parochie te verlaten.

Den dag nadien keerde de Z.E.Heer Deken terug naar Brasschaat, om den toestand van de parochie en de kerk na te gaan. Het ging niet zonder moeite om het dorp binnen te geraken. Wanneer hij op de pastorie aankwam, waren Fransche soldaten bezig deze te plunderen. Op het zelfde oogenblik werd hij aangehouden en voor den commandant der Franschen gebracht, onder verdenking van spionage. Ook de koster, Juul De Vries, was daar binnengebracht. De verdenking hield verband met het feit dat een venster openstond in de spits van den kerktoren. De Fransche soldaten toonden zich verre van vriendelijk. Na de noodige verantwoordingen verstrekt te hebben, werden beiden toch vrij gelaten en er werd hun met nadruk bevel gegeven, zonder uitstel Brasschaat te verlaten. Den zelfden avond nog bevonden zich reeds Duitschers op het grondgebied van Brasschaat.

De Z. E. Heer Deken verbleef te Antwerpen tot dat deze stad in de handen der Duitschers gevallen was. Op 20 Mei keerde hij terug. Van af dien dag begon de bevolking weer te keeren, doch het zou nog wel enkele weken aanloopen vooraleer iedereen terug thuis was, vermits vele

gevlucht waren tot ver in Frankrijk. Allen keerden echter niet weer: de heeren Verellen en Sterckx, alsook Mw. Haxelmans vonden den dood gedurende hun vlucht, hetzij door bombardementen, hetzij door andere oorlogsomstandigheden. Mw. De Belder, die onderweg door een kogel getroffen was overleed korten tijd nadat de familie te Brasschaat was weergekeerd.

Gedurende de dagen der ontruiming werden de verlaten huizen geplunderd door Fransche en Belgische soldaten. De plundering begon reeds alvorens de gansche bevolking vertrokken was. Ook waren er teekenen dat de Duitschers de huizen waren binnen gedrongen, en naar alle waarschijnlijkheid hebben ze de plundering voortgezet, in zoo verre er nog iets te stelen was. Uit de winkels werden de kostbaarste voorwerpen meegenomen, eetwaren worden geroofd of onbruikbaar gemaakt, andere zaken stukgeslagen. Bijna in al de huizen van de Bredabaan, en in zeer vele van de andere straten werd ingebroken en geplunderd. Ook de pastorij onderging het zelfde lot: vooral onderkleederen en beddedekens, alsook voorwerpen van waarde, werden er gestolen. Het "Vlaamsch Huis" werd in brand gestoken. Uit winkels en private huizen werden eveneens wijn en andere dranken gestolen, en een groote hoeveelheid ledige flesschen werden in en nabij de loopgrachten teruggevonden. Dit laat veel veronderstellen over het gedrag van de soldaten. De kerk bleef geheel gespaard van plundering, doch ze werd erg bevuild weergevonden. Binnen in de kerk waren vuiligheid, ledige flesschen en andere overblijfselen van drinkpartijen achtergebleven.

Bij den inval der Duitschers werd het Antitank-kanaal niet verdedigd. Naar alle waarschijnlijkheid hebben de soldaten zich nog tijdig teruggetrokken. Toch moeten er nog enkele gevechten plaats gehad hebben te Brasschaat. Verschillende huizen werden beschadigd, enkele, evenals de watertoren, werden getroffen door Duitse artillerie. De kerktoren liep een lichte beschadiging op aan de kroonlijst langs den Oostkant. De pastorij en nog eenige andere huizen leden schade door geweervuur. Bij hun weerkomst vonden de inwoners op de kerkhoven en langs de wegen, graven van Duitse soldaten die te Brasschaat gesneuveld waren: ongeveer een vijftigtal op het grondgebied der gemeente.

Na de overgave van het Belgisch leger op 28 Mei, keerden de dienstplichtige jonge mannen terug. In begin Juni was ook E. Heer Verrydt uit Frankrijk weergekeerd. Intusschen had E. Pater Van Aert sinds 20 Mei den dienst van onderpastoor waargenomen.

Op 10 Juni keerde E. Heer Jennes, die nog altijd in het leger was, na twee weken krijgsgevangenschap terug, en werd opnieuw onderpastoor benoemd.

De meeste krijgsgevangenen keerden na enkele weken weer, uitgezonderd de beroepsmilitairen die den rang van officier hadden. Bij den inval waren drie inwoners als soldaat gesneuveld: Gustaaf Beyens, Henri Janssens en Karel Weyns.

III. De Bezetting.

Het parochiale leven hernam spoedig zijn normaal verloop. De goddelijke diensten werden talrijker bijgewoond, en vooral het getal H. Communiën steeg merkbaar. Meer en meer deed zich de behoefte gevoelen, een grootere ciborie aan te schaffen. Om dat in vollen oorlog te kunnen verwezenlijken deed de Z. E. Heer Deken een oproep tot de bevolking om oud goud en zilver te offeren. De opbrengst was zoo groot dat op Kerstdag 1942 niet enkel een groote ciborie, maar ook twee zilveren wierookvaten konden geofferd worden. Bovendien konden de andere cibories en al de kelken opnieuw verguld worden.

De dagelijksche uitstelling van het H. Sacrament, die gedurende de mobilisatie begonnen was, nam een einde na het octaaf van Allerzielen in 1940, om wille van de duisternis.

De parochiale werken konden hun werking voortzetten zonder groote moeilijkheden, maar ook zonder uiterlijk vertoon. De meeste onder hen hebben ook geen contact genomen met de Duitse overheid. Wel waren er soms hinderpalen voor de werking op oogenblikken dat alle lokalen werden opgeëischt voor inkwartiering.

Gedurende de mobilisatie waren de parochiale lokalen, vooral het Gildenhuis, zeer beschadigd door de inkwartiering der soldaten.⁷ Onmiddellijk had men getracht de zaal van het Gildenhuis voorloopig in orde te brengen. Op 22 September 1940 werd ze echter voor de eerste maal opgeëischt door de Duitschers. Bij die gelegenheid werden een stevig kruisbeeld, een beeld van het H. Hart en van O. L. Vrouw, nog den zelfden avond van den muur gerukt, verbrijzeld en op den vuilhoop gesmeten. Nadien werden de lokalen herhaaldelijk gebruikt door militairen, die er telkens groote schade aanrichtten, en de meubileering er van wegsleepten.

Geleidelijk werd er ook beslag gelegd op de schoollokalen, eerst de gemeenteschool voor jongens later de meisjesschool der Zusters. Dit, te samen met het gebrek aan verwarming, was oorzaak dat meermalen de lessen moesten geschorst worden.

Naarmate de bezetting langer duurde, nam de nood onder de bevolking toe. Het Genootschap van St Vincentius, alhoewel het over geld middelen beschikte, kon niet op voldoende wijze den nood lenigen, omdat de waren zelf nog te kort schoten om de voorziene rantsoeneering ten uitvoer te brengen. Gedurende de twee eerste bezettingsjaren had het Genootschap zich een groote hoeveelheid kolen kunnen aanschaffen die aan de meest behoeftigen werden uitgedeeld. Wanneer ook deze gerantsoeneerd werden, kon nog alleen geldelijken steun verleend worden. Wanneer echter arbeiders voor Duitschland opgeëischt werden, had het Genootschap van St Vincentius toch nog het middel gevonden om hun het meest noodzakelijke aan kleeding te verschaffen.

Slechts enkele keeren werd de kerk door Duitse aalmoezeniers opgeëischt om er een speciale H. Mis op te dragen voor de militairen. Allen waren niet even inschikkelijk om deze mis op een passend uur tusschen de gewone Zondagsmissen in te schakelen. De aanwezigheid van 30 tot hoogstens 50 soldaten had het wel mogelijk gemaakt zich met een kleinere kapel tevreden te stellen, en aldus geen moeilijkheden te veroorzaken. Eenmaal werd de kerk opgeëischt voor een protestantschen dienst. Deze heeft echter geen plaats gehad in de kerk, maar wel in de kapel van het Gasthuis, voor ongeveer 15 soldaten.

Voor wat de zedelijkheid betreft, mag er gezegd worden dat de aanwezigheid der Duitse soldaten geen al te groote gevolgen gehad heeft in de parochie zelf. Wel waren er vrouwen die hun plichten vergeten hebben, maar met de Duitschers als vijanden te beschouwen, werd allen omgang met hen over 't algemeen vermeden. Spijtig genoeg werden er echter wel private dansclubs opgericht, die ook leden telden onder onze katholieke jeugd, al was het dan ook in geringe mate.

De twee eerste bezettingsjaren verliepen kalm. Het gebrek aan het allernoodzakelijkste drukte op de bevolking. Zooals overal elders, mengde de Duitse overheid zich in het bestuur der gemeente. De heer Dr Roosens werd als burgemeester afgezet, en langen tijd nadien vervangen door den heer Paelinckx, die op zijn beurt twee nieuwe schepenen aanstelde.

Wanneer op het einde van 1942 de maatregelen genomen werden om arbeiders voor Duitsland op te eischen werd ook een groot getal van onze parochie daardoor getroffen. Enkele trachtten te ontsnappen, met zich verborgen te houden, of naar een andere gemeente uit te wijken. Een is er niet weergekeerd: de heer Snijders, die in Duitsland als slachtoffer viel van een luchtbombardement. De parochie en de parochiale groepeerings bleven in verbinding met de afwezige arbeiders door het schrijven van brieven en het opzenden van pakjes. Regelmatig werd hun een parochieblad opgestuurd.

Op 1 October 1943 werden de twee grootste klokken uit den kerktoren weggenomen, namelijk de St Antoniusklok, wegende 1156 kg en de St Jozefklok, wegende 736 kg. Een enkele klok werd overgelaten voor de kerkelijke diensten. Den dag te voren werden de stellingen inden toren geplaatst. 's Avonds van 7 tot 8 uur, en den volgenden dag 's morgens van af 8 uur, werden voor de laatste maal de klokken geluid, tot op het oogenblik dat de zeelen werden doorgesneden om met het wegnemen te beginnen. Vele geloovigen hadden er aan gehouden om voor een laatste maal de klokken te helpen luiden. Kort na den middag worden de klokken, onder het lijdzaam toezien van een grooten groep inwoners, weggevoerd. Deze klokken zijn niet teruggekeerd.

Van in 't begin hadden er reeds aanhoudingen plaats. Op 11 November 1942 werd Edward Van Hemelrijck in Duitsland gefusilleerd voor spionage.⁸ In November 1943 werden gedurende den nacht in de gemeente een veertigtal burgers gevangen genomen waaronder verscheidene van onze parochie. Onder hen was de heer Dr Roosens, burgemeester, die te Hoei in gevangenschap overleed op 31 Maart 1944. Zijn plechtige lijkdienst en teraardebestelling, die te Brasschaat plaats hadden op 4 April, werden een stille maar grootsche betooging. Andere gevangenen overleden later nog in Duitsland: Mr. van de Werve, Mr. Doms, Mr. Poppe, Mr. Hermans en Mw. Van der Jonckheydt. Deze gevangenen werden opgesloten onder verdenking van in betrekking te staan met den weerstand. Een groot deel werd naar Duitsland overgebracht, terwijl de overige in Belgische gevangnissen werden opgesloten tot op den dag der bevrijding. Enkele gevangenen zijn nog altijd niet uit Duitsland weergekeerd.⁹

Einde 1943 en in 1944 werden de opzoekingen der Duitschers naar verborgen arbeiders en naar leden van den weerstand, zeer verscherpt. Sommige onder hen verlieten hun geheime schuilplaatsen niet meer. Ter gelegenheid van Paschen 1944 werd hun in 't geheim de H. Communie gedragen.

In het voorjaar 1944 werden verschillende steden van ons land hevig van uit de lucht gebombardeerd. Antwerpen met omgeving werd als gevaarlijke zone aanzien, en daarom werden van in 't begin van Mei de scholen gesloten tot na de bevrijding. In Antwerpen werden slechts een paar keeren bommen uitgeworpen op fabrieken en op de vormingsstatie van den Dam. Brasschaat zelf bleef geheel den tijd der bezetting van bommen gespaard. Van in 't begin waren er echter toch openbare schuilplaatsen gebouwd en een organisatie voor luchtbescherming ingericht.

IV. De Bevrijding.

De laatste dagen van Augustus 1944 brachten de bevolking in spanning: de geallieerde legers in Frankrijk naderden het Belgisch grondgebied.

Op 3 September werd het bericht verspreid dat Brussel bevrijd was. Op 4 September begon van in den voormiddag een ware aftocht van Duitschers, in de richting van Breda. Korts na den middag werd er verteld dat de Engelschen tot in Antwerpen waren doorgedrongen. In ieder

geval, van toen af was alle verbinding met de stad afgebroken. Een groot gedeelte der aftrekkende Duitschers bleef te Brasschaat overnachten, verscholen onder de boomen der zijstraten.

De Bevolking die in den loop van den nacht de Engelschen verwacht had, stond 's morgens teleurgesteld, als ze bemerkte dat Duitse tanks werden aangebracht in de richting van Antwerpen. Eenige leden van de weerstandsbeweging hadden in den voormiddag van 5 September op de Duitse kolonnen een aanval gewaagd, die geheel mislukte. Emiel Van der Taelen sneuvelde, getroffen door een kogel, terwijl Gustaaf Roelands, die zich toevallig in de nabijheid bevond, eveneens door een kogel gedood werd.

Als gevolg daarvan vuurden de voorbijtrekkende soldaten herhaaldelijk hun wapens af in de straten, en verplichtten de inwoners binnen hun huizen te blijven.

Intusschen hadden de Duitschers den opmarsch der Engelschen tot staan gebracht te Merksem, en verder op heel de lijn van het Albertkanaal. Op die manier bleef Brasschaat afgezonderd, niet enkel van Antwerpen, maar ook in zekere mate van de andere gemeenten om wille van het gevaar. Er was geen electriciteit, geen nieuws en vooral geen bevoorrading. De nood nam nog toe wanneer de inwoners van Merksem en Ekeren verplicht werden hun gemeente te verlaten, doordat vele vluchtelingen te Brasschaat aankwamen. Het gemeentebestuur moest dan ook de uiterste krachten inspannen om in de voeding van de bevolking te voorzien.

Verschillende militaire eenheden namen achtereenvolgens hun intrek te Brasschaat. Allen, maar vooral de SS mannen, stelden zich brutaal aan. Fietsen, voertuigen en paarden werden, onder bedreiging met de wapens, afgenomen. De soldaten trokken, desnoods met geweld, de huizen binnen om alles te rooven wat ze verlangden: eetwaren, vervoermiddelen, enz. Op de pastorie vergenoegden zij zich met kaarsen op te eischen, maar moesten zich noodgedwongen met eenige kleine stukjes tevreden stellen. Een paar maal werden er ook kaarsen opgeëischt in naam van den commandant der plaats, daar de Duitschers zelf ook gebrek hadden aan licht. Het gebeurde ook dat kaarsen van de altaren van de kerk gestolen werden. Daarom werden in 't vervolg alle kaarsen verwijderd, onmiddellijk na de goddelijke diensten. De beste gewaden en de kostbaarste H. Vaten werden eveneens in de pastorie veilig verborgen.

Buiten deze diefstallen werd officieel voor de militairen nog een deel opgeëischt van den voedselvoorraad, die met de grootste moeite slechts kon aangevuld worden. Ook onderkleederen moesten ingeleverd worden.

De laatste dagen van September werden mannen opgeëischt om aan de verdedigingswerken te arbeiden. Een eerste oproep werd niet voldoende beantwoord, doch onder bedreiging der Duitse overheid, vooral van verplichte algemene ontruiming, werd er later gevolg gegeven aan de opeïsching, om grooter onheil te voorkomen.

Gedurende deze laatste dagen werd Brasschaat in staat van verdediging gebracht. Er werden maatregelen getroffen om mitrailleursnesten in sommige huizen in te richten; er werden putten gegraven voor geschut en een groot aantal boomen werden geveld als baanversperring. Hier en daar werden ook mijnen gelegd.

Gedurende deze maand hadden de goddelijke diensten plaats in den grootsten eenvoud. Verschillende menschen durfden zelfs 's Zondags zich niet naar de kerk begeven. Er waren er ook andere die moedig elken dag de H. Mis bijwoonden en zelfs in den loop van den dag in de kerk kwamen bidden. Verschillende dooden werden begraven zonder lijkdienst, na een eenvoudige absolutie in de kerk.¹⁰ Drie pasgeboren kinderen werden gedoopt, een van de

parochie, twee andere van vluchtelingen. Een van hen moest thuis gedoopt worden om wille van het groote gevaar.

De voorraad hostiën was gelukkig nog aangevuld op 4 September. Wel werden er minder H. Communiën uitgereikt, doch de aanwezigheid van meerdere priesters, vooral de Paters, die het St Michielscollege hadden moeten verlaten, deed den voorraad zoo verminderen, dat men na drie weken genoodzaakt was zelf hostiën te bakken, met tarwe, die de inwoners welwillend, uit hun eigen voorraad ter beschikking hadden gesteld.

Op verschillende plaatsen van de gemeente werden kanonnen opgesteld, ook midden in het dorp, op ongeveer 100 m. van de meisjesschool. Brasschaat lag ook voortdurend onder het vuur der Engelsche kanonnen. Het St Michielscollege had er het eerst onder te lijden. Duitsche soldaten hadden er hun intrek genomen, en het werd zoo hevig beschoten dat het groote schade opliep. Op 12 September werden de Paters, en de vluchtelingen die er vertoefden, verplicht het college te verlaten. De E. Broeder Louis werd bij die gelegenheid gedood door een obus.

Herhaaldelijk werd Brasschaat bestookt door Engelsche kanonnen en gebombardeerd van uit de lucht. Op meerdere plaatsen van de parochie waren reeds obussen neergekomen, alhoewel nog geen groote schade werd aangericht. In andere parochien waren reeds meerdere dooden en gekwetsten. Officieel werden de inwoners aangeraden in hun kelders te slapen.

Het Sanatorium van de Mick was door beschieting onbruikbaar geworden. Een vijftigtal teringlijders, die er verpleegd werden, moesten ondergebracht worden in den schuilkelder van de Meisjesschool, onder de groote zaal.

Op dat oogenblik lag het Gasthuis overvol met gekwetsten, zieken en ouderlingen. De Zusters hebben daar bewonderenswaardig werk verricht, vooral wanneer iederen dag al deze verpleegden naar de kelders moesten gebracht worden. Bewondering verdienen eveneens de personen, waaronder vele jongeren, die, dikwijls met gevaar van hun leven, zich ten dienste gesteld hebben van het Roode Kruis, en tot het aanbrenge van de voedselvoorziening voor de bevolking.

In den nacht van 29 op 30 September, van middernacht tot 7 uur 's morgens, had de parochie een hevig artilleriebombardement te onderstaan. De beschoten zone strekte zich uit van de kerk, langsheen de Micksche baan, tot ongeveer aan den steenweg van 's Gravenwezel; ook den ingang van het dorp bij het Peerdsbosch werd beschoten. Aan vele huizen, ook in de zijstraten, werd zware schade aangericht. De pastorie werd licht aan den voorgevel beschadigd, doch de kerk bleef volledig gespaard. Er waren geen slachtoffers, noch dooden noch gekwetsten, onder de burgerbevolking te betreuen, wel onder enige Russen, die, in dienst van het Duitsche leger, in de jongensschool ingekwartierd waren.

Op 3 Oktober, rond 4 uur in den namiddag, begon plots een hevig artillerievuur, dat voortdurend herhaald werd na eenige minuten verpozing. Op sommige oogenblikken was het een echt trommelvuur dat geruimen tijd aanhield. Een ware regen van bommen kwam op de parochie neer. Vooral de Bredabaan van aan de meisjesschool tot aan het gemeentehuis werd onder vuur genomen, en er werd groote schade aan de huizen aangericht. Ook de watertoren werd beschoten en op talrijke plaatsen zwaar getroffen. De pastorie liep op meerdere plaatsen schade op van obusscherven, doch de kerk, alhoewel te midden van de beschoten zone, bleef zoo goed als ongedeerd: enkel een paar kleine ruitjes werden gebroken, en een scherf drong door het dak en de overwelling tot in het koor. Er werden slachtoffers gemaakt onder de

vluchtelingen, doch de bevolking had slechts een doode, Eugeen Verstraelen, en hoogstens enkele gekwetsten te betreuen.

Het bombardement duurde tot iets voor 7 uur 's avonds. Gedurende de beschieting, stonden reeds Canadeesche soldaten, die uit de richting van St Job in 't Goor kwamen, op het grondgebied van Brasschaat op ongeveer een Km. van het centrum.

Na het bombardement kwamen de soldaten langzaam vooruit, namen het dorp zonder verderen strijd, geholpen door de bevolking. Ze gingen dien avond niet verder dan het gemeentehuis en stelden op verscheidene punten gevechtsposten op.

Na een maand van strijd en onrust, verwelkomde de bevolking de Canadeesche soldaten met vreugde en gejuich. Hier en daar was de vreugde wel wat getemperd voor hen die in den avond nog onderkomen moesten zoeken, daar hun huis en meubelen bij de laatste beschieting vernield werden. Den volgenden dag echter wapperden overal vlaggen tot zelfs op de puinen der stukgeschoten huizen.

Op 4 October trokken de Canadeezen verder en vervoegden, nabij den Kleinen Bareel, de troepen die van uit Merksem waren doorgedrongen. De bosschen in de omgeving werden van Duitschers gezuiverd en meerdere krijgsgevangenen werden gemaakt.

Alhoewel het Noorden van de gemeente nog ongeveer twee weken door het Duitsche artillerievuur bestookt werd, en dat ook een gedeelte van het kamp van Polygoon in Duitsche handen bleef, had onze parochie verder door de bevrijding niets meer te lijden.

De volgende dagen deden zich eenige wanordelijkheden voor, tegenover meerdere personen, die zich gedurende de bezetting onvaderlands gedragen hadden. Men kwam echter spoedig tot bezinning, en de uitspattingen namen geen al te groote uitbreiding.

V. Beschieting door Vliegende Bommen en Engelsche Bezetting tot op den dag van 8 Mei 1945.

De vreugde der bevrijding was van korten duur te Brasschaat. Van 11 October 1944 tot 30 Maart 1945 werd Antwerpen door vliegende bommen beschoten. Brasschaat was te dicht bij Antwerpen gelegen om er niet een groot deel van te krijgen. Van de gemeenten uit de omgeving van Antwerpen, heeft Brasschaat, na Wuustwezel, het grootste getal vliegende bommen, zoowel raketbommen als V 1's op zijn grondgebied neergekregen, namelijk 215 of 15,11 per vierkante mijl. Er werden 51 personen gedood en 436 gekwetst; 125 huizen werden vernield, 458 zwaar beschadigd; aan bijna al de overige, 't is te zeggen meer dan 3000 werd schade aangericht.

Aanvankelijk werd de parochie van St Antonius betrekkelijk gespaard. Vele bommen vielen op de grenzen der parochie, en voor een groot gedeelte in bosschen en velden. Wat later werden ook meer bewoonde plaatsen getroffen. Alhoewel elke bom een min of meer groote verwoesting aanrichtte, beperkten de uitwerkselen zich gedurende 5 maanden tot louter stoffelijke schade.

Op 2 Maart 1945 viel in den nacht een raketbom in de onmiddellijke nabijheid van de meisjesschool, achter de speelplaats, en richtte groote schade aan in de school: gescheurde muren, uitgerukte deuren en een duizendtal verbrijzelde ruiten.

De kerk liep voor de eerste maal aanzienlijke schade op in November 1944. Te voren had ze wel te lijden gehad; maar in veel geringer mate. Toen echter viel een V 1 op ongeveer 200 m. van de kerk en vernielde al de glasramen langs den Zuidkant, die volledig met planken moesten

dichtgemaakt worden. Ook de pastorie liep toen schade op: de meeste ruiten van den voorgevel werden verbrijzeld, deuren stukgeslagen of losgerukt, plafonds stortten in.

Nadien werd er nog voortdurend schade toegebracht aan kerk, pastorie, parochiale lokalen en scholen.

Voor de tweede maal werd de kerk erg beschadigd op 15 Maart 1945 wanneer ook de grootste ramp van de parochie zich voordeed. 's Morgens te 8,10 uur viel een raketbom vlak neven de Bredabaan halverweg tusschen kerk en gemeentehuis. Er werden 12 huizen volledig vernield, en vele andere zwaar beschadigd; 8 personen verloren het leven en een groot aantal werden gekwetst. Na twee uren werken door de hulpdiensten werden de laatste slachtoffers van onder de puinen opgedolven. Van af het eerste oogenblik tot dan toe waren de priesters van de parochie ter plaatse gebleven om onmiddellijk het H. Olijsel aan de slachtoffers toe te dienen.

In de kerk werden de planken van de vroeger vernielde vensters afgerukt en de glasramen van den Westergevel vernield. Sommige deuren werden afgerukt, en groote stukken uit het gewelf stortten naar beneden, en vernielden de stoelen. Aan de orgelpijpen werd ook groote schade aangericht. Alhoewel er verscheidene menschen in de kerk waren om de H. Mis bij te wonen, was er niemand die enig letsel opliep.

Gedurende heel den tijd dat Brasschaat onder het vuur der vliegende bommen lag, werd de parochie zelf getroffen door 24 bommen; 25 andere vielen op minder dan 500 m. afstand van hare grenzen. Er werden 8 inwoners gedood; bovendien werden er nog 5 inwoners op andere plaatsen ten gevolge van vliegende bommen gedood; verder werden in de parochie ongeveer 25 huizen volledig vernield; allen, zonder uitzondering werden beschadigd, waaronder vele zeer zwaar.

In de gemeente werd een hulpdienst voor geteisterden opgericht, die onderkomen en de meest noodzakelijke kleederen en huisraad verschaftte aan de geteisterde gezinnen. In geval van ramp kwamen de leden van den hulpdienst onmiddellijk ter plaatse om de eerste hulp te bieden bij het herstellen van woningen, opdelven van slachtoffers onder de puinen begraven, toedienen van geneeskundige hulp, vervoer van overgebleven meubelen enz. De leden van alle katholieke jeugdorganisaties namen deel aan den dienst, en ook daarbuiten boden zij dikwijls de eerste en meest noodzakelijke hulp aan de geteisterden.

Gedurende het tijdperk der vliegende bommen, is de kerk, alhoewel beschadigd, bruikbaar gebleven. Des Zondags werden er 6 H. Missen opgedragen in plaats van 4, om te groote samenkomsten te vermijden, en om het vervullen der Zondagsplicht, in die moeilijke tijden, te vergemakkelijken.

De kerkelijke diensten, ook in de week, werden in 't algemeen goed bijgewoond. Vele menschen waren naar veiliger plaatsen uitgeweken; andere, waarlijk door vrees bevangen, durfden niet buiten komen; nog andere zochten in het gevaar een uitvlucht om de H. Mis te verzuimen, doch in 't algemeen hebben de inwoners zich moedig getoond om hun christelijke plichten te vervullen, hun werk te verrichten, en de geteisterden bij te staan.

Met het zedelijk leven, na de bevrijding, was het minder goed gesteld. Er ontstond een echte dansfurie. Voornamelijk door de militairen werden bals ingericht, die verre van aanbevelingswaardig waren, zoodat het gemeentebestuur zelf de noodzakelijkheid inzag om, in de mate van het mogelijke, de bals te beperken.

Van in de eerste dagen na de bevrijding kwam het tot overhaastige verlovingen, huwelijken met Engelsche en Amerikaansche soldaten der bezetting. Vele gevallen van wangedrag deden

zich voor, niet enkel met jonge meisjes, maar ook met gehuwde vrouwen, wier echtgenoot nog in het buitenland verbleef.

Wanneer de jonge arbeiders, na de overwinning, uit Duitschland weerkeerden, hadden meerdere onder hen een Duitsche, Poolsche of andere vreemde vrouw meegebracht, waarmee ze later het huwelijk aangingen.

VI. Algemeene Aanmerkingen.

DE GEESTELIJKHEID:

Gedurende heel den tijd der oorlogsgebeurtenissen bestond de parochiale geestelijkheid uit:

Z. E. H. FRANS HENDRICKX, pastoor-deken. Hij bleef den parochiedienst waarnemen gedurende heel dien tijd, behalve van 15 Mei 1940 tot 20 Mei 1940, wanneer alle inwoners verplicht werden de parochie te verlaten.

E. H. ALFONS JENNES, onderpastoor. Op 11 September 1939 werd hij tot den legerdienst opgeroepen als soldaat-brancardier. Hij nam deel aan den slag van het Albertkanaal te Tervant in Limburg, op 12 Mei 1940. Bij de overgave van het leger op 28 Mei werd hij krijgsgevangen genomen te Loo in West-Vlaanderen. Na twee weken arbeid als krijgsgevangene werd hij te Kemmel in vrijheid gesteld op 10 Juni 1940. Sindsdien bleef hij den dienst van onderpastoor waarnemen.

E. P. LOUIS VAN AERT, Scheutist, uit China weergekeerd, heeft hem sinds November 1939 gedurende zijn afwezigheid vervangen.

E. H. JOZEF VERRYDT, onderpastoor. Deze werd eveneens op 11 September 1939 als soldaat-brancardier opgeroepen, doch in den loop van November 1939 gedemobiliseerd. Op 14 Mei 1940 week hij met de dienstplichtige jonge mannen uit naar Frankrijk, om in begin Juni 1940 terug te keeren, en sindsdien den dienst van onderpastoor te blijven waarnemen.

BESCHADIGING:

1) DE KERK. Ter gelegenheid van den inval der Duitschers en van de bevrijding, werd de kerk niet noemenswaardig beschadigd. Voortdurend had ze te lijden van vliegende bommen vooral in November 1944 en op 15 Maart 1945. Al de glasramen van den Zuider- en Westergevel zijn volledig vernield, behalve een geschilderde glasraam, die erg beschadigd is. Onder deze vensters bevindt zich ook de geschilderde glasraam van St Antonius. De ramen langs den Noordkant werden zwaar beschadigd en uiteengerukt, maar konden na een grondige herstelling behouden blijven. Deuren werden beschadigd, en groote stukken van het gewelf en van den inwendigen kroonlijst stortten neer. Daardoor werden meerdere stoelen verbrijzeld, twee beelden en het altaar van St Antonius beschadigd. De orgelpijpen werden uit hun standplaats geslingerd en ingedrukt; ook het dak liep meerdere malen schade op. Niettemin bleef de kerk bruikbaar.

2) DE PASTORIJ. De pastorie onderging vooral schade door de vliegende bommen. Tijdens de beschietingen werden een dertigtal ruiten gebroken, en ook beschadiging toegebracht aan voorgevel, vensters en deuren. Door de vliegende bommen werden bovendien nog meer dan 100 ruiten vernield, vensterramen losgerukt, verscheidene deuren merkkelijk beschadigd, plafonds ingestort en binnenmuren gebarsten.

3) DE PAROCHIALE LOKALEN. Gildenhuis met aanhoorigheden en Vakschool leden groote schade door de bezetting van militairen. Een groot gedeelte der meubileering werd

gestolen of vernield. Door de vliegende bommen werd vooral schade aangericht aan deuren, vensters, plafond en dak. De feestzaal van het Gildenhuis is nog steeds onbruikbaar.

4) DE SCHOOLLOKALEN. De meisjesschool werd vooral geteisterd door vliegende bommen. Een aanzienlijke schade werd toegebracht door de vernieling van meer dan 1000 ruiten. Door de ingekwartierde soldaten werden ook de schoolmeubelen beschadigd.

5) HET GASTHUIS. In de kapel van het Gasthuis werden de vensters vernield. De kapel is nog buiten gebruik. Voor 't overige liep het Gasthuis slechts geringe schade op.

[Volgt dan een lijst met oorlogsslachtoffers van de parochie, o.m. Henri Verlinden en zoon Jozef (van de brouwerij Witkap), beide gedood door het bombardement van 11 mei 1940, Gustaaf Beyens, Henri Janssens, Karel Weyns (gesneuveld als soldaten in 1940), Edward Van Hemelrijk, gefusilleerd op 11 november 1942 in Duitsland, burgemeester dokter Roosens, in gevangenschap overleden te Hoi op 31 Maart 1944, verder diverse personen omgekomen in Frankrijk tijdens de vlucht in 1940, overleden in Duitsland als krijgsgevangenen, gesneuveld in de weerstand of gedood tijdens beschietingen, bombardementen of door "vliegende bommen". Onderpastoor Jennes besluit dan:]

Op dit oogenblik worden nog meerdere gevangenen in Duitschland vermist.

Brasschaat, den 18 December 1945.

Bijgeschreven: Dit is een afschrift van het verslag dat aan het bisdom gezonden werd. Het werd opgemaakt door mij, onderpastoor der parochie. (getekend: Alf. Jennes)

De parochiale oorlogsverslagen van Brasschaat (1940-1945)

Aflevering 2: Parochie O.L.V. Onbevlekt Ontvangen (Maria-ter-Heide)

Deze tweede aflevering bevat het oorlogsverslag van Maria-ter-Heide. Het werd geschreven door de plaatselijke geestelijke, pastoor Jules De Vos. Ook dit verslag wordt hier letterlijk weergegeven, met behoud van de oorspronkelijke spelling en eventuele taalfouten. Het draagt de volgende titel:

Verslag over de oorlogsgebeurtenissen in de parochie 1940-1945

Parochie van Maria ter Heide - provincie Antwerpen - gemeente Brasschaat - dekenij
Brasschaat

(door pastoor De Vos, Maria-ter-Heide)

De parochie van Maria ter Heide is gelegen op de Bredabaan - de groote baan van Antwerpen naar Breda. De kerk staat tegen de baan.

Aan den inkom der parochie, aan den zuiderkant, langs Brasschaat-Centrum, werd kort vóór den oorlog de "anti tankvaart" gegraven - een vaart die het Albertkanaal verbindt met de Schelde en die een versterking moest zijn voor de Antwerpsche havenstad. Die vaart was zeker bedoeld als een stuk verdedigingslijn. Daar waar de groote banen (Bredabaan, Micksebaan,

Ploegschebaan) over de vaart lopen, werden ijzeren poorten aangebracht op stevige betonnen grondvestingen. Op korten afstand van die poorten waren de steenwegen ondermijnd. Een paar weken na het binnenkomen der Duitschers is het ondermijnd gedeelte op de Bredabaan, door een onbekende oorzaak in de lucht gevlogen; er waren nog al wat gekwetsten en een twintigtal doden, allen van buiten de parochie.

Langs den noordenkant, en deel uitmakende van de parochie is het militaire Kamp, met tal van groote gebouwen en villas voor de officieren. In het Kamp was ook een vliegplein, dat meestal dienstgedaan heeft als oefenvliegplein. Verder ten Noorden, langs den kant van Esschen, Wuustwezel, en verder op, zijn uitgestrekte mastenbosschen, die door de Duitschers, bij hun terugtocht, gebruikt werden als verdedigingsposten, en waarin zij zich hardnekkig verdedigd hebben.

Op 10 mei brak de oorlog uit.

In den vroegen morgen van 10den Mei doorvlogen de Duitse vliegtuigen de lucht in alle richtingen. 't Was een aanhoudend gebulder van afweergeschut, en van bomontploffingen in de verte.

Eenige voorzorgsmaatregelen waren reeds vroeger genomen. Het gekende "Drieluik van Maria-ter-Heide" werd door de zorgen van de Kerkfabriek, en met goedkeuring van de kerkelijke overheid in veiligheid gebracht naar Antwerpen in de St Pauluskerk, waar het voor het oogenblik nog in bewaring is.¹¹

De kerktoeren was door de legeroverheid ondermijnd geworden, 't is te zeggen dat er springstof was geplaatst geworden in gaten boven aan het metselwerk van den toren, onder het houtwerk van de spil.

Op Zaterdag 11 Mei, in den morgen trokken de eerste Fransche troepen op de Bredabaan voorbij in de richting van Holland. De bevolking was zeer verheugd bij het zien van die eerste hulp der Verbondenen; maar hun vreugde was van korten duur, want rond 13 ½ u. verschenen er in de lucht Duitse vliegtuigen, die zeer laag over de huizen neerkwamen, en gedurende twee uren en half de Bredabaan en de naburige straten, waar de Fransche soldaten zich verdoken hielden, bombardeerden. De bevolking heeft dien namiddag angstige oogenblikken doorgemaakt, in de kelders der huizen of in de bossen van het Kasteel de "Mick". Enkele parochianen werden gekwetst, waaronder een vrouw doodelijk - dien den volgenden dag overleden is.

Rond 4 uur nam het bombardement een einde. De parochie zag er treurig uit: op de straat overal stukken glas en steenen - de ijzeren palen van den electricen tram lagen dwars over de baan - een paar huizen stonden in brand - op de Bredabaan achter het huis n° 1023 lag een Fransch officier dood geheel verminkt - in de Hanoteaulei, op het voetpad, lag een watman van den tram, een man van Wuustwezel, getroffen door een mitrailleurkogel, dood, op den rug uitgestrekt. In menig huis werden Fransche gekwetste soldaten verzorgd, die allen onmiddellijk door wagens van het Roode Kruis werden weggevoerd.

De meeste bewoners achtten zich niet meer veilig in hunne huizen. In allerhaast maakten zij een paar pakken klaar, en begaven zich naar de bosschen om daar den nacht door te brengen. Geheel den nacht door hoorde men het geronk der vliegtuigen, en 's morgens, zoodra er licht in de lucht kwam, was het een droevige aftocht: in geheele groepen trokken de menschen af, te voet, per fiets, met karren, kruiwagens, en alles wat hun behulpzaam kon zijn, en beladen met alle soorten van pakken, in de richting van Brasschaat.

't Was Zondag morgen 12 Mei: - Sinksendag!

Te vijf uur 's morgens kwamen Belgische soldaten op de pastorie het bevel geven dat al de bewoners rond de kerk, hunne huizen moesten verlaten, want men wachtte slechts op de komst van een officier, om den kerktoeren in de lucht te doen springen.

Er was geen levend wezen meer op de straat te zien. - 't was een algemeene uitwijking der bevolking in een radeloze vlucht.

De volgende dagen ging de oorlogsgruwel zijn gang: door de legeroverheid werd een half dozijn huizen, gelegen nabij de "anti-tankvaart" totaal uitgebrand - de kerktoren werd opgeblazen - het orgel werd totaal vernietigd - een gedeelte van het dak werd vernield, dat later hersteld werd met asfaltpapier - gelukkig bleef het kerkgebouw gespaard. Door de artillerie beschieting werden bijna alle huizen langsheen de Bredabaan, tusschen de kerk en den Esschensteenweg beschadigd. Bij den inval der Duitschers werd alles totaal geplunderd. Zoo vonden de bewoners van Maria-ter-Heide hunne woonplaatsen terug, wanneer zij na eenige dagen of weken afwezigheid, stilaan terug naar hunne parochie kwamen.

Gedurende de bezettingsjaren heeft de parochie van wegen de bezetting niet al te veel te lijden gehad.

Het plan tot herstelling der kerk werd opgemaakt: opbouwen van den toren - verfraaiing van den voorgevel, en vergroting van de kerk tot aan de bouwlijn der huizen langsheen de Bredabaan - dit alles voor een bedrag van ongeveer 980.000 frs. Na lange briefwisseling en herhaalde onderhandelingen werd dit plan goedgekeurd door "Wederopbouw" in 1943. Er moest dan ten slotte nog een toelating tot uitvoering der werken gevraagd worden aan de bezettende overheid - toelating die natuurlijk geweigerd werd!

Gedurende al die jaren werd de kerk slechts enkele malen gebruikt door den Duitschen aalmoezeniersdienst - soms 's Zondags, tusschen de parochiediensten in - of ook 's namiddags. In het begin werden die diensten goed bijgewoond - maar het ging altijd "decrescendo" - zoodat op het einde der bezettingsjaren in een dienst die plaats had 's avonds te 6 u. er nog twaalf mannen aanwezig waren.

Het parochiaal leven ging gedurende de bezettingsjaren zijn quasi gewonen gang, behalve in het laatste jaar, 1944, ten gevolge van de V-wapens. De merkelijke vermindering van het aantal H. Communies in dat jaar is toe te schrijven aan het gevaar der V-wapens en de onregelmatigheid in de scholen. - De kinderen werden zooveel mogelijk thuis gehouden - zij kwamen niet naar school en ook niet naar de kerk. [NB: in de marge heeft de pastoor bijgevoegd: Des te meer dat zij dikwijls bijna slapeloze nachten hadden door te brengen tengevolge van het overvliegen van massa's vliegtuigen met een daverend geronk van motoren begeleid door het geroffel van het afweergeschut en het gehagel der stukjes staal op de daken.] Ook hadden menige huisgezinnen de parochie verlaten om veiligheid te gaan zoeken in de Vlaanderen. Dat voor het overige het parochiaal leven normaal was blijkt uit de volgende vergelijkende tafel:

	1940	1941	1942	1943	1944
Plechtige Communicanten	21	27	25	21	29
Geboortens	21	22	13	32	25
Sterfgevallen	14	13	16	12	29
H. Communies	23600	24800	28250	30100	27800

Op 30 Mei 1943 werd de parochie toegewijd aan het Onbevlekt Hart van Maria - 't was een prachtige en indrukwekkende plechtigheid die lang in het geheugen der parochianen bijgebleven is.

Na een verwittiging gedagteekend van 14 september 1943 werd op Maandag 3 Oktober 1943 de groote klok uit de kerk weggenomen. Dit op bevel van de Duitse overheid en door medewerking van de firma Van Campenhout (Haren-Noord). Deze klok werd plechtig gewijd op 15 Juni 1891. Zij werd toegewijd aan het H. Hart van Jezus. Hadden gewaardigd peter en meter te zijn de Weledele Heer Jan della Faille de Leverghem, alsdan voorzitter van de Kerkfabriek en Mevrouw de Gravin Paulina de Baillet, echtgenoot van Fred. Hanoteau. Deze klok had een gewicht van 523 kilogr. De hoogte der klok was 0.80 m de diameter 0.97 m - zij heeft toon "la". Zij draagt de beeltenis van het H. Hart in het midden van O.L. Vrouw en Sint Jozef. Het opschrift is "Me fonderunt Lovanii Alph. Beulens & socii" "Me susceperunt Joannes della Faille de Leverghem et Paulina Maria de Baillet conjux Fred. Hanoteau".¹²

Volgen nu een paar anecdotjes uit den tijd der Duitse bezetting.

1. Op een avond in den Winter, de sneeuw lag wel twintig cm. dik, kwam een Duitse soldaat op de pastorie aanbellen, om te vragen of ik hem niet een brave familie zou kunnen aanduiden, liefst waar kinderen waren, om er 's avonds wat gezellig te kunnen gaan praten. Toen ik hem deed opmerken dat dit toch nog al een kiesche zaak was, vroeg hij heel onschuldig en bedeesd: "Of zouden de menschen hier mij wellicht aanzien als een vijand?!"

2. Op een Zondag namiddag een Duitse officier, vroolijk en opgeruimd - hij was ook "Pfarrer" en wij waren toch "Brüder" - hij hield veel van pianospelen en zette zich aanstonds aan 't spelen - Hij zou nog wel terugkomen want het pianospel was zijn grootste vermaak - Ik heb gelukkiglijk mijn "Domine" niet meer terug gezien.

3. Een Duitse officier zeer ernstig en kalm kwam een dienst vragen: hij zou gaarne een paar missen laten lezen; en hij vroeg: één mis ter eere van de H. Rita; één mis ter eere van de H. Theresia van het Kindje Jezus; en één mis ter eere van den H. Judas.

De bevrijding.

Begin September 1944 werd het nieuws verspreid dat de Verbondenen te Antwerpen waren. Verlangend werd uitgezien in de richting der stad of de "Engelschen" nog niet doorkwamen tot Maria-ter-Heide. Het geschut werd heviger en heviger. In het Kamp deden de Duitschers allerlei zaken springen, en staken allerlei gebouwen in brand. Daarop volgde de aftocht - erbarmelijk om zien. Ieder dacht dat het de bevrijding was. Doch gedurende heel de maand September bleven wij in dreigend gevaar - dag en nacht - bij tusschenpoozen vuurde de Engelsche Artillerie in onze richting. Engelsche vliegers kwamen de Duitse posten van afweergeschut - den Watertoren enz. mitrilleeren. Tusschen de bevolking vielen er gekwetsten en drie dooden. De meeste menschen brachten den nacht, en ook soms een deel van den dag in de kelders door. Op Zondag 24 September rond half tien 's avonds viel een projectiel in den hof van de pastorie, zoowat vijf meters van het huis, met het gevolg dat al de ruiten in den achtergevel stuk waren. Gedurende die bange dagen waagde bijna niemand zich op straat. Er waren nog eenige Duitschen hier, en wanneer drie of vier personen te zamen op straat waren, werd er geschoten. Een hulppost van het Roode Kruis van België werd ingericht in de kelders van het pensionnaat der Eerw. Zusters Maristen.¹³ Op sommige dagen was er daar heel wat werk, en eenige leden van het Roode Kruis hebben zich waarlijk heldhaftig gedragen: een brancardier werd ernstig gekwetst, terwijl hij een gewonden aan 't verzorgen was.

Op 3 Oktober rond half twaalf 's middags, geheel op 't onverwachts, een artillerie bombardement vanuit de richting van St Job door de Canadeezen. Het duurde slechts tien minuten maar er was heel wat verwoesting te weeg gebracht - vele huizen werden getroffen en zwaar beschadigd - de Kerk op verscheidene plaatsen doorschoten en het dak fel beschadigd - de pastorie die samen met de Kerk het mikpunt scheen der beschieting, was geheel en al doorschoten en onbewoonbaar.

Onmiddellijk na de beschieting, waren al de huizen langs één kant van de groote baan van onder tot boven vol soldaten, die als uit den grond opgerezen kwamen. 't Waren allen Canadeezen. Nu waren wij toch bevrijd! 's Namiddags opnieuw beschieting, ditmaal door de Duitschen: niet aanhoudend maar met tusschenpoozen kwamen de projectielen in de bosschen, de weiden en velden, en ook soms in de straten terecht. Al de wegen naar het Noorden waren versperd geworden met zware boomen die de Duitschen ter plaatse hadden afgezaagd. De Amerikaansche tanks stonden op de Bredabaan, op den Esschensteenweg, op de grens van de parochie, en van daaruit deden zij hun patrouilletochten om de verder gelegen bosschen van vijanden te zuiveren. Kanonnen en mortiers van alle kaliber werden overal opgesteld, onder anderen in de weiden langsheen de Bredabaan nabij de anti-tankvaart; en ook in de della Faillestraat naast het kerkhof. 't Was soms een geroffel om horen en zien te doen vergaan! 't Was niet gemakkelijk de Duitschen er uit te krijgen uit hunne versterkingen te midden in de bosschen. Menig Canadees heeft hier zijn leven gelaten - een dertigtal werden hier op het kerkhof begraven - later heeft men ze komen weghalen. Dit duurde alzoo tot half Oktober, dan hield het artillerievuur der Duitschen op, maar ... dan kwamen de V-wapens.

Onmiddellijk na het binnenkomen der Canadeezen moest er werk van gemaakt worden om eene noodkerk in te richten. Het processiealtaar van Brasschaat-Centrum werd welwillend door den Z.Eerw. Deken Hendrickx in gebruik gegeven. Met de toestemming der gemeente-overheid zouden wij eene noodkerk inrichten in de groote zaal der jongensschool gelegen op de Bredabaan. Het altaar en enige andere benodigdheden werden reeds daar ter plaatse gebracht, maar wij konden onmogelijk aan de inrichting beginnen aangezien wij telkens genoodzaakt waren ons te verwijderen of te gaan schuilen in de kelders om rede van de al te dicht bij ontploffende projectielen. 's Zondags werden vier H. missen gelezen in de kapel van het pensionnaat der Eerw. Zusters Maristen. (Kapel die slechts een honderdtal personen kon bevatten). Vermits wij het werk niet konden beginnen in de jongensschool (gelegen aan den Noordenkant der parochie) hebben wij dan noodgedwongen onzen intrek genomen in de turnzaal van het pensionnaat, een zaal van 7m. op 20. De noodkerk werd er klaar gemaakt en op 30 Oktober, feest van Christus Koning, werd er voor de eerste maal dienst gedaan. Elken Zondag vier H. Missen. Daar is de noodkerk gebleven bijna een jaar. In den Winter was het ellendig. Het pensionnaat was bezet door zowat driehonderd soldaten, die met hun camions en hun oorlogsmateriaal de wegen heel en al onbruikbaar hadden gemaakt. 't Was een echte slijkpoel - en daar moesten onze brave parochianen doorheen om in de kerk te geraken. Nochtans werden de diensten goed bijgewoond. In den beginne kwamen ook veel Amerikaansche soldaten 's zondags naar de H. Mis. Wij moeten ook dank zeggen aan de Eerw. Zusters Maristen voor hunne bereidwilligheid en voor de hulp die zij ons verleenden in die moeilijke omstandigheden.

Scholen

Tijdens de mobilisatie die den oorlog voorafging, kwam er eens bevel de klassen te ontruimen, hetwelk dan ook gedaan werd; de verwachte soldaten zijn echter niet gekomen, en heel dien tijd kon het onderwijs in de klassen voortgezet worden.

Van in dat tijdstip werden de zegels in de school uitgereikt, en het waren de onderwijzeressen die met dat werk belast werden, evenals hun collega's in heel de gemeente Brasschaat.¹⁴

Vrijdag 10 Mei 1940 geen school meer. Aan het bombardement van den 11sten ontsnapte de school gelukkig met eenige gebroken ruiten, die eenige weken later weer ingezet werden. De onderwijzeressen en ook al de leerlingen zijn daarna op vlucht geweest. Tijdens de afwezigheid van de zusters moeten er soldaten en ook burgers in de klassen gehuisd hebben; die hebben er wel sommige leermiddelen en ander gerief ontvreemd. - Bij den inval van den vijand zijn er kogels terecht gekomen op het dak, in muren, deuren, vensters en borden.

Op Maandag 27 Mei werden er klassen heropend. Aanvankelijk kwamen er maar een twintigtal leerlingen. Naarmate de inwoners weer thuis kwamen, groeide het aantal leerlingen ook aan. Gedurende enkele weken, zoolang er nog slechts weinig leerlingen waren, heeft de school een klas afgestaan aan een onderwijzer van de jongensschool.

Tijdens een groot deel van den oorlog, konden de kinderen in de school genieten van "Winterhulp".¹⁵ Zij die het verlangden, kregen soep; - die konden, betaalden ervoor; de kinderen van kroostrijke gezinnen hadden ze voor halven prijs - de behoeftige kinderen en die van krijgsgevangenen, voorniet.¹⁶ Nu en dan kwamen er lichte maaltijden aan dezelfde voorwaarden. Deze bestonden vooral uit visch, pap, vijgen, aardappelen enz.

De scholen bleven niet vrij voor wat het gebruik van leerboeken betrof. Er werden lijsten gezonden met aanduiding van leerboeken die mochten behouden blijven, andere werden nog voor eenigen tijd gedoogd, terwijl nog andere onvoorwaardelijk moesten verwijderd worden.

Wanneer een onderwijzeres benoemd werd, moest ze ook door het gemeentebestuur een bewijs laten onderteekenen, hetwelk verklaarde dat ze niet opgeschreven was in het jodenregister.

Er kwamen soms wel bange oogenblikken voor, wanneer er veel vliegtuigen overkwamen. Dan werden de leerlingen in een paar benedenklassen bijeengebracht. Waren de kinderen op de speelplaats, dan werd er onmiddellijk gebeld om ze in een klas te vereenigen; daar waren ze ten minste al wat beveiligd tegen het afweergeschut. Dikwijls kwamen er dan ouders afgeloopen om hun kinderen te halen. Die vrees voor gevaar werd nog grooter na de ramp van Oude God.¹⁷ Dan werd er door de Inspectie en het Gemeentebestuur naar een middel gezocht om toch klas te geven, en de kinderen minder aan gevaar bloot te stellen. Lokalen vinden, die verder afgelegd waren van het Kamp en van den steenweg, ging niet. Daarom werd dan na Paschen 1943 het halfdagstelsel ingevoerd. Er werd dan namelijk klas gegeven van 8 u. tot 13 u. Zoo waren de kinderen minder onderweg, en nog geheel den namiddag thuis. Na het groot verlof echter werd er weer geheel den dag klas gegeven, tot in Mei 1944. Dan kwamen er richtlijnen van wege de geestelijke overheid. In de gemeenten die men meest aan gevaar blootgesteld meende, moesten de klassen volledig geschorst worden. Brasschaat viel ook in de reeks. De onderwijzeressen trachtten toch met de leerlingen in betrekking te blijven, en lieten hen daarom tweemaal per week voor een uur komen om huiswerk te halen. Na het groot verlof van 1944 moesten de klassen toch weer heropend worden, doch daar het gevaar immer meer nakend was, werd er beslist de leerlingen enkel in den voormiddag, voor een paar uren te laten komen. Doch den eersten dag op 1 September reeds was er gevaar van vliegers.¹⁸ Dit had voor gevolg dat er den tweeden dag al veel leerlingen wegbleven. Op 4den September was het gevaar al zoo dreigend, dat er maar enkele leerlingen meer kwamen, en het noodig bleek de klassen weer voor goed te sluiten. Daarmee begon dat lang gedwongen verlof van September tot rond Paschen van 't volgend jaar.

Ondertussen werden de klassen meermaals door soldaten bezet, eerst nog in September door de Duitschers, na de bevrijding op 3den Oktober kwamen er af en toe Engelsche en Canadeesche soldaten logeeren. Begin januari 1945 werden de klassen voor goed door het leger ingenomen; eerst den 20sten Mei werden ze weer ontruimd, en in Juli kwam er bericht dat de klassen voortaan niet meer zouden ingenomen worden.

In Maart 1945 werd er stilaan weer begonnen met de leerlingen in groepen eens te laten komen, doch daar kwamen er maar weinig, daar veel kinderen in Vlaanderen en Henegouwen geëvacueerd waren. Eerst in Mei kon er weer geheel den dag klas gegeven worden.

Een proces verbaal der oorlogsschade werd opgemaakt door den Heer Leo De Graef en samen met de andere stukken gezonden naar den "Dienst van 's Lands Wederopbouw" die de kosten der herstelling op zich nam.

Tijdens het groot verlof 1945 werd de school hersteld door den aannemer Mr. L. Gabriels: het dak, te voren reeds dicht gelegd, werd herzien; ramen werden vernieuwd of hersteld en vastgezet; de bezetting aan muren en plafonds bijgewerkt; nieuwe platen werden bijgebracht aan het dak der overdekte speelplaats en de dakgoten nagezien. Spijtig dat er nog geen glas te krijgen was, zoodat het schooljaar 1945-1946 nog moest aangevat worden zonder dat de klassen goed dicht waren. Einde November eerst kwam de langverwachte "bon" voor glas; dan was het er spoedig ingezet. Nu eindelijk zijn al de klassen weer goed dicht en bruikbaar.¹⁹ Een werk dat nog te wachten staat, is de schildering waarvoor de school zelf later nog zal te zorgen hebben.

De jongens-gemeenteschool was er nog ruim zoo erg aan toe. De schoolgebouwen gelegen in de Hanoteaulei werden in 1940 zeer erg beschadigd door beschieting en door het doen springen van den Watertoren en waren geheel onbruikbaar. De klassen werden dan ingericht in houten barakken op de speelplaats der school. Later werden de klassen verhuisd naar den "militairen Kring", tot ze uiteindelijk op 15 Juni 1945 konden ingericht worden in de nieuw gebouwde lokalen gelegen op de Bredabaan. Dat was een prachtschool. Maar het duurde ook weer niet lang; door de gebeurtenissen van September-Oktober 1944 werden die nieuwe gebouwen ook beschadigd; en later in beslag genomen door het Engelsch leger. De klassen werden dan ingericht in allerlei noodlokalen het ene al wat minder erbarmelijk dan het andere; tot ze eindelijk terug mochten bezit nemen van hun prachtig doch zeer gehavend gebouw aan de Bredabaan, in Oktober 1945. Die onregelmatige toestanden der scholen, welke bijna een vol jaar duurden, hebben zeker een zeer nadeeligen invloed gehad op de schoolkinderen.

Het tijdperk van Oktober 1944 tot Mei 1945 was angstig voor onze parochie. De V-wapens gingen hun gang. De menschen zaten soms te beven in de kerk, onder het sermoen, telkens een van die tuigen over de kerk heenvloog, en dit gebeurde nogal dikwijls. Vier en veertig van die helse tuigen zijn in de parochie neergekomen - zoodat geen enkel huis nog onbeschadigd bleef. Een der eerste is neergekomen in een weide nabij de anti-tankvaart, achter het huis van den Heer Schijnen: de heer Schijnen werd gekwetst aan den voet, zijn jongste dochterke had een gebroken arm, zijn enige zoontje van 10 jaar werd gedood alsook de knecht.²⁰ - twee V's zijn neergekomen op de gebouwen der ruiterschool (één doode). Op Allerheiligen kwam er één terecht op de villa van Mev. della Faille, die bezet was door de Engelschen, er waren verscheidene dooden en veel gewonden. - een viel op de groote baan naar Breda op het kruispunt aan den Esschensteenweg: twee voorbijrijdende camions werden omgeslagen: menige Engelschen gedood en gekwetst.- Een V2 is neergestort in de Wipstraat: 5 huizen werden vernield - er waren twee dooden (vader en moeder Braem) en een zwaar gekwetste (de zoon) die nu toch aan de beterhand is) en vele licht gekwetsten. Een paar dagen later viel er één midden op het kerkhof enz. enz.

Intusschen was de jongensschool bezet geworden door de Engelschen en waren wij gedwongen met onze noodkerk in de turnzaal voort te doen. Einde Augustus kwam de jongensschool vrij en op 16 September hadden de parochiediensten plaats in een nieuwe, ruimere en aangename noodkerk, die nu nog in gebruik is.²¹

De schade aan de kerk wordt beraamd op 1.800.000 frs., er is tot nog toe geen spraak van heropbouw. Veel geschrijf en gewrijf maar weinig vooruitgang in de zaken.

Volgens optelling van einde 1945 telt de parochie voor het oogenblik 1738 inwoners en nog 83 inwoners in het Kamp (waar veel gebouwen en woningen vernield en beschadigd zijn).

Gedurende de oorlogsjaren zijn er in de parochie geweest 103 krijgsgevangenen - 56 weggevoerden - 80 verdoken gehouden - 51 gekwetsten - 18 politieke gevangenen en 14 oorlogsslachtoffers, waaronder 1 gefusilleerde - 1 door ontploffing van een Duitse tank bij den aftocht der Duitschers - 1 door luchtaanval in Hamburg - 1 door bombardement van 11 Mei 1940 - 2 door Engelsche projectielen - 1 door mijnontploffing - 2 door Duitse projectielen - 1 gesneuveld in Mei 1940 - 3 door V-wapens - 1 overleden in krijgsgevangenschap. Volgens berichten die vóór enkele dagen zijn toegekomen langs den "Dienst der repatriëring" zouden nog 7 politieke gevangenen omgekomen zijn op 26 Maart 1944 in een bombardement te Essen (Duitsland) en zou een der weggevoerden overleden zijn ten gevolge van ziekte - dat brengt het getal oorlogsslachtoffers op 21.

Ten slotte een uittreksel uit de "Gazet van Antwerpen" van 2 Nov. 1945

"In deze stille Novemberdagen is het de gewoonte bij onze menschen even de gedachten stil te houden bij de overledenen. En nu de oorlog stilaan kan vergeten worden, is het toch een eerste plicht dit jaar onze doodenhulde te laten gaan naar hen die hun leven veil hadden voor het vaderland. Met beroering denken we nog terug hoe een jaar geleden, te Maria ter Heide, midden van woeste heide (ergens op het vliegplein van het Kamp) 85 kruisjes gevonden werden, waarop enkel een nummer vermeld stond. Onder ieder van dees kruisjes rustte voor eeuwig een held die zijn liefde voor het vaderland bekocht met een kogel van het executiepeloton."

Die 85 lijken werden ontgraven in de maand April - een voor een werden zij door een wetsdokter onderzocht en de familie der gefusilleerden mochten ter plaatse komen om hunne dierbare overledenen te herkennen - 't waren soms droevige en pijnlijke tooneelen - een zeker aantal werd weggehaald en vervoerd naar hunne gemeenten, zoodat er nog 24 hier op het kerkhof overbleven.

"Thans heeft de gemeente op hare begraafplaats een eerepark voor deze helden aangelegd, en werd er tevens een monument opgericht door den Antwerpschen architect Somers. Op Allerheiligen werd dit monument ingehuldigd. Vooraf werd in de noodkerk op de Bredabaan (in open lucht op de groote speelplaats der school) een H. Mis opgedragen, waarna men in optocht onder het spelen van treurmarschen naar de gemeentelijke begraafplaats toog.

De E.H. Pastoor zegent het eerepark, waarna Kapitein-Commandant Van Winckel, de plaatsbevelhebber, die het initiatief en de uitwerking van het eerepark op zich nam, de eerste aan het woord komt. Hij herinnert aan de droeve dagen toen de graven van de 85 gefusilleerden ontdekt werden midden de heide. Hij hangt een beeld op van de droeve tafereelen die zich afspeelden toen de familieleden en naastbestaanden der helden de ontgraving bijwoonden, en de lijken van hun dierbaren kwamen herkennen. Bij het einde van zijn rede wordt het gedenkteecken ontbloot. Klaroenen blazen het "te velde" wyl een kroon op den voet van het gedenkteecken wordt neergelegd. Hierna speelt de fanfare de "Brabançonne" terwijl de vaandels nijgen en de soldaten fiks in houding staan

Onder het spelen van een treurmarsch wordt een grootsche bloemenhulde aan het gedenkteecken gebracht. Laatst van al komen de familieleden der gefusilleerden bloemen leggen op de graven van hen die hun door een moorddadigen kogel onttrokken werden. Iedereen is ontroerd op dit oogenblik, wanneer men ziet hoe een oude moeder schreiend neerbuigt over een graf om er haar bloemtuil op te leggen,- wanneer een weduwe met een knaapje aan de hand te weenen staat vóór het graf van haar man die zijn vaderlandsliefde betaalde met den dood.

Brasschaat heeft bewezen dat het de helden, die den bezetter weerstonden, op waardige wijze herdacht."

23 December 1945, Jules De Vos, pastoor

Het verslag van de pastoor wordt dan gevolgd door lijsten van namen + adres + data van:

102 krijgsgevangenen (+ datum terugkomst)

56 weggevoerden (met datum van wegvoering en terugkomst)

81 verdoken gehouden

55 gekwetsten

19 politieke gevangenen

22 oorlogsslachtoffers

opgemaakt 1.1.1946 pastoor De Vos

Daarna volgt nog een PS:

op maandag 22.4.1946 begrafenis van August Bierwerts, politiek gevangene, °Lier 23.9.1920, gefusilleerd Brussel 18.2.1944; op erepark; indrukwekkende en prachtige dodenhulde.²²

De parochiale oorlogsverslagen van Brasschaat (1940-1945)

Aflevering 3: Parochie Heilig Hart van Jezus (Donk)

Deze derde aflevering bevat het oorlogsverslag van de parochie van de Donk. We weten niet met zekerheid door wie het werd geschreven. Het verslag in het kerkarchief draagt namelijk geen auteursnaam. Vrijwel zeker zal het echter (zoals de andere verslagen) geschreven zijn door de plaatselijke geestelijke. Dat was op dat ogenblik pater Vercammen, een norbertijn van Averbode, die in de herfst van 1944 de op 8 augustus 1944 overleden pastoor Op de Beeck opvolgde.²³ Ook dit verslag wordt hier letterlijk weergegeven, met behoud van de oorspronkelijke spelling en eventuele taalfouten. Het draagt de volgende titel:

Oorlogsverslag van 1940 tot 1945

Algemeene feiten

Na den 13 Mei 1940 toen door de Belgische Militaire overheid aan de bevolking bevolen werd Brasschaat en omgeving te ontruimen bleef de parochie 4 dagen zonder priester. Ook in 't St Michielscollege te Vriesdonck waren al de Eerw. Paters weg gedurende een week. Er bleven daar alleen 3 Eerw. Broeders.

Binst de jaren 1941-42-43 en tot de helft van 44 verliep alles zonder buitengewone feiten. Bezetting van lokalen in 't patronaat en Meisjesschool even als in 't College zijn de voornaamste lasten met de wegvoering en opzoekingen naar werklieden. Vele werklieden hielden zich verborgen en verstopt of waren gevlucht om aan deportatie door den vyand te ontsnappen.

Den 8 augustus 1944 overleed E. Heer Jan Edmond Op de Beeck pastoor der parochie. Hij werd geboren te Lier den 2. October 1872 en is begraven te Deurne St. Fredegandus den 12 augustus.

Op 9 augustus overleed Eliane Juliana Vandenhoudt geb. 9 Oct 1942 als slachtoffer van een aanslag door onbekenden. Als slachtoffer van dien aanslag viel ook haar vader Norbert Maria

Vandenhoudt geb te Antwerpen op 28 October 1911 en overleed eenige dagen na zijn dochter op 14 Aug. 1944.

Dient ook opgemerkt dat de groote klok van de parochie werd weggevoerd den 19/10/1943.

Maandag 4 Sept. 1944, te 4 uur verlieten de Duitsche soldaten de parochie, daar de verbondene legers in aantocht waren. Door schrik bevangen vluchtten de Duitschers weg. De vyand had een grooten voorraad eetwaar kleeren en schoenen in St Michielscollege opgestapeld en wilde dit alles in brand steken in een groote barak naast het college opgetrokken dienende voor onderkomen en eetzaal der soldaten. Met toelating van een officier werd bijna alles aan de bevolking der parochie uitgedeeld. Maar Woensdag den 6 Sept, in den nacht kwamen de Duitschers terug. De ellende begon voor goed. Van den eenen kant, woede van de Duitschers en beschieting v.d. parochie door Engelsen en Amerikanen van uit Antwerpen en de Kazerne v.d. Luchtbal. Het college van Vriesdonck had vooral veel te lijden door het regelmatig trommelvuur. Vijf voltreffers vielen op 't college. Daarbij werden er in de omliggende villas vele burgers gekwetst. Mijnheer De Groote der villa "Fantasia" naast het college werd dood onder de puinen van zijn villa gehaald en na veel last begraven (voorlopig) in 't bosch van 't college.

De Duitschers hadden hun kanonnen op 't einde der Jozef Ickxstraat opgesteld in de weide naast de kerk. De verbondenen schoten om die kanonnen tot zwijgen te brengen, dit geschut bracht veel schade toe aan de kerk en de pastorie. De kerk had vooral te lijden aan den toren en kruisgevel. Aan de pastorie werd de keuken het dak afgerukt en de muren werden doorschoten langs alle kanten.

Den 12/10 moest het college op bevel van de Hollandse SS mannen ontruimd worden. Het bevel luidde: ge hebt 45 minuten tijd "Sonst sind sie erschossen wie partisanen". Honderd acht en veertig vluchtelingen in 't college gehuisvest en al de bewoners van 't college vertrokken dien dag en gingen in de omgeving verblijven. Sommige paters gingen naar Marienburg. Anderen naar Brasschaat en Schoten. Anderen naar Westmalle (P. Vercammen en zijn broer). Naar St Job, Pater Keizers. Naar Overbroek: paters Maes, Steynen en Houben. Voor het vertrek gingen P. E. Vercammen en P. Slechten de H. Species nuttigen achter het hoofdaltaar der kapel van 't college. Verschillende burgers die het college verlieten werden onderweg door de beschieting gekwetst.

Eerw. Broeder Louis Sabbe werd gedood toen hij pas eenige honderde meters buiten het college was, aan 't café genoemd "Het Rozeken". De Kapelse Steenweg moest ontruimd tot aan de Oude Baan.

Na eenige dagen kwamen de E. Paters Ceulemans en Hartman terug en droegen de H Mis op in de villa de "gouden Schaduw". Deze was eertijds bewoond door de dichteres "Blanka Gyselen". P. Slechten was ook terug. Eerw. Heer Stokmans was steeds in de parochie gebleven en had E. Broeder Bavo bij zich genomen.

Op 4/10/44 kwamen de Canadeezen de parochie bevrijden. Zij kwamen van de Kazerne van den Luchtbal over het Laar. Volgden den weg nevens den eigendom van Ridder van Delft en kwamen zoo op de groote baan aan 't college. De huizen gelegen langsheen de groote baan (Kapelse Steenweg) hadden nogmaals veel te lijden en bijna al de gevels droegen de sporen v.d. beschieting. Het meest van al was de villa van Mm du Bois door de beschieting beschadigd.

Op 6 Sept. verliet men de parochiekerk die te zeer beschadigd was om er de heilige diensten in te doen. Men nam zijn intrek in de school der Eerw. Zusters. Twee klassen dienden er als

noodkerk. Voor de inhaling v.d. nieuwen pastoor op 22 Oct. (genoemd op 18 Sept) hoopte men opnieuw de kerk te kunnen benuttigen. Sinds 4 October was het kalm. Men begon met herstellingen en met ruiten in de kerkvensters te plaatsen.

Bij het verschijnen der V1 werden de ruiten tweemaal opnieuw er uit geslagen en moest men op 22 Oct. de aanstelling doen met veel vensters zonder ruiten. Daarna geschieden de god. diensten in de noodkerk tot met Sinksen van 45.

Op het grondgebied der parochie alleen vielen alle te samen 46 V1 en V2. De eerste bom voor de stad Antwerpen bestemd viel naast de Laarse beek in de weide nevens den eigendom van Ridder Van Delft. Zij kwam te recht midden in een kamp van Canadeezen die daar een wasscherij hadden opgesteld voor hun troepen. De bom maakte veel slachtoffers. De tweede viel op de Frilinglei. De laatste ongeveer viel den 13/2/45 in St Michielscollege. Zij kwam in de kapel te recht, ontplofte daar, deed heel het gebouw instorten als een kaartenhuisje en begroef 14 slachtoffers onder de puinen. De dooden waren: 3 paters, 1 broeder, 3 werklieden, 7 Engelsche soldaten. Andere parochianen kon men nog levend onder de puinen uithalen en kwamen er met schrik of eenige dagen verblijf in gasthuis van Brasschaat van af. Onder andere Pauline De Clerck.

De parochiekerk van de Donk werd binst die periode fel getroffen vooral door een V1 die viel op de grot nabij de kerk. Zij bleef echter rechtstaan. Het orgel was gansch onbruikbaar geworden. De school der Eerw. Zusters, de schoollokalen, het klooster, en Patronaat werden fel beschadigd. Het gebeurde dat men in de noodkapel en klooster driemaal op een week de vensters en vensterramen moest terugplaatsen er uit geslagen door de V1.

Met Sinksen 1945 kon de kerk terug in gebruik genomen dank zij de vrijgevigheid der parochianen had men het noodige vensterglas kunnen aankopen te Mol. Het werk werd ondernomen door Charel Bresseleers en A. Cools. Het glas werd gehaald met den auto van Mr Bernaerts.

In Octob. 1945 was het klein orgel bespeelbaar gemaakt door M. Gerard D'Hondt van Herselt. De klassen der Eerw. Zusters konden opnieuw beginnen in dezelfde maand evenals het patronaat in de maand December 1945.

Geestelijke toestand

Veel, zeer veel is er gebeden in de droevige jaren van bitter lijden, vooral binst de periode van 1944-45.

Dank zij de toewijding en den heiligen yver van den Eerw Heer Stokmans onderpastoor der parochie werden in alle straten der parochie O.L. Vrouwbeeldjes opgehangen, waarbij het rozenhoedje alle dagen gebeden werd met lofzangen ter harer eer.

De H. Communies waren zeer talrijk en het bijwonen der H. Mis was toen voorbeeldig. Velen die nooit kwamen, waren terug in de kerk. Zeer Eerw Heer Joseph Wouters met Eerw. Heer Stokmans en Albert Paelinckx hebben zich verdienstelijk gemaakt binst die zware en lastige periode met gekwetsten en geteisterden regelmatig de H. Sakramenten te dragen.

Op initiatief van Eerw. Heer Stokmans was O.L.Vrouw ook speciaal vereerd op den eersten Zaterdag van elke maand.

Van af November 1945 slonk het getal Communies merklijk en kwam men niet zoo veel meer naar de H. Mis.

De Kath. Jeugdwerken hadden niet meer zooveel aantrek. Het getal aanwezige leden verminderde zeer op de vergaderingen. Waarschijnlijk onder den invloed van de gelegenheden tot vermaak die langs alle kanten aan de jeugd werden aangeboden. De Kaj. vooral die vroeger zeer talrijk waren en vurig slonken fel.

Oorlogsslachtoffers

Het getal gekende slachtoffers der parochie bedraagt: 26 parochianen, 3 vreemde werklieden (college), 7 Engelse soldaten (college).

[Volgt dan een lijst namen, met vermelding van hoe en wanneer ze gestorven zijn, o.a. door V-bommen]

Besluit

Ten tijde van de tweede wereldoorlog telde Brasschaat 4 parochies: Sint-Antonius (centrum), O.L.V. Onbevlekt Ontvangen (Maria-ter-Heide), Heilig Hart van Jezus (Donk) en Heilige Familie (Rustoord-Kaart). Van deze laatste parochie werd in de parochiale archieven geen oorlogsverslag weergevonden. Een aantal gegevens over de oorlogsperiode vindt men echter wel in vorige publicaties van Breesgata.²⁴

De parochiale oorlogsverslagen van Brasschaat (1940-1945)

Aflevering 4: Parochie Heilige Familie (Rustoord)

Ten tijde van de tweede wereldoorlog telde Brasschaat 5 parochies: Sint-Antonius (centrum), O.L.V. Onbevlekt Ontvangen (Maria-ter-Heide), Heilig Hart van Jezus (Donk), Heilige Familie (Rustoord-Kaart) en Sint-Jozef (Driehoek). Van de laatste twee werd, in tegenstelling tot de andere parochies, in de parochiale archieven geen officieel oorlogsverslag weergevonden.²⁵ Wel beschikken we voor de parochie van Driehoek over een kroniek door pastoor V. Cornelis, later verdergezet door pastoor E. Ligtvoet.²⁶ Daarin schetst pastoor Cornelis de geschiedenis van zijn parochie vanaf het ontstaan in 1911 tot 1945. Daarna zette pastoor Ligtvoet, met enige vertraging, in 1949 de kroniek verder tot in 1979.

Bij gebrek aan een eigenlijk parochiaal oorlogsverslag zijn we dus onder meer aangewezen op deze kroniek.

1. Uit de kroniek van Rustoord

Wat nu volgt, is de letterlijke weergave van Cornelis' kroniek voor de jaren 1940-1945.

Jaar 1940. Ongeluksjaar

Wat te voorzien was, is voorgevallen op 10 Mei dringt de vyand het land binnen, alles verwoestend op zynen doortocht. Onze kerk had het ook te verduren, spil van den toren werd doorschoten en het dak had veel te lyden van de granaatscherven. Wy togen op de vlucht en moesten ons van Woensdag tot Zondag namiddag schuilhouden in de stad. By onzen terugkeer was alles ingenomen door den vyand die Zondags rond 3 u namiddag nog allen in de beddens lagen te slapen. Alles geroofd en gestolen, beschadigd en bevuild. Het gesticht en de huizen rond de kerk getroffen door bommen. In de parochie werden God zy dank de huizen gespaard maar byna al de inwoners werden beroofd van hun bezit en zyn grotendeels tot den bedelstaf gedoemd. Arm België. Wat staat er ons nog te wachten?? Alles is ontredderd, de menschen zyn hopeloos, verwyderen zich meer en meer van God en Kerk. Wat zal de toekomst ons brengen?

Jaar 1941. 2e Oorlogsjaar

De grootste ellende is over België gekomen byzonder scherp is het voedingsmiddel. Vele menschen lyden honger en ook kou daar de kolen gerationneerd zyn op 150 kilos per maand en per huisgezin. De oorlog gaat zynen gang met afwisselende voor en nadelen. De godsdienstoefening wordt meer en meer gekneveld, alles is er op aangelegd het geloof te dooden in de zielen. De onmogelyke uren, de duisternis, de koude zyn zoovele redenen die de inwoners van Rustoord gebruiken om hunne kristelyke plichten te verzuimen. Hoelang zal die toestand nog duren?

Jaar 1942. 3e Oorlogsjaar

De oorlog gaat immer voort met zynen nasleep van ellende en armoede. De voeding der bevolking verslecht, meer en meer troepen bezetten de parochie. De scholen moeten ontruimd worden voor de bezettingslegers. Nacht bombardementen vervullen de bevolking met schrik en angst. Alhoewel wy gevrywaard worden van verwoestingen en dood, toch beneemt ons het afweergeschut de nachtrust. Er wordt een begin gemaakt met het ontvoeren der mannen om in Duitschland gaan te werken, velen zyn zelfs vrywillig zich gaan aanbieden gedwongen door den nood. De hoop op eene spoedige ontkenning verval. Hoelang beleven wy nog die ellende.

Jaar 1943. 4e Oorlogsjaar

De oorlog verscherpt van dag tot dag, de luchtbombardementen vermeerderen, de armoede neemt toe. In de loop van het jaar vernemen wy dat de klokken zullen in beslag genomen worden en aanstonds is men er mede begonnen in verschillende kerken van het land. Wy schynen op het keerpunt te zyn van den oorlog, de balans gaat naar onzen kant over. Rusland zet een geweldig offensief op touw dat goed gelukt, het einde van het jaar doet de hoop herleven dat wy in 1944 vrede zullen hebben. Moge God ons helpen.

Jaar 1944

Op 10 Mei begint voor België het 5e oorlogsjaar. Op Asschewoensdag heeft men de groote klok komen rooven. Deze klok wegende 450 kilos stond in de expositie van 1910 te Brussel en werd daar aangekocht door Mr Ant. Van den Weyngaert stichter der parochie, zy had eenen byzondere zuivere en schoone klank. Zy werd gedoopt op 2e Paaschdag 1921 samen met eene kleinere klok, ook gift van Mr Ant. Van den Weyngaert door de Z.E.H. deken De Coster van Eeckeren. De groote klok Antonius genaamd deed dienst in onze kerk vanaf 1911. Moge God ze ons terug bezorgen.

Hier eindigt het verslag van pastoor Cornelis.

2. Het einde van de oorlog en een nieuwe pastoor

Toen op 10 februari 1945 een "vliegende bom" de kerk en de pastorie grotendeels vernielde, diende pastoor Cornelis zijn ontslag in. Op 25 maart 1945 werd hij in de erg geteisterde parochie opgevolgd door pastoor E. Ligtfoot, die tot maart 1945 onderpastoor van St.-Rumoldus Deurne was geweest.

Op Rustoord trof de nieuwe pastoor een zwaar geteisterde kerk aan en een onbewoonbare pastorie; voor het Rusthuis ("het Gesticht") en de huizen in de buurt gold zowat hetzelfde. E.H. Dries deed voorlopig dienst in de kapel van het Rusthuis. De aanstelling van pastoor Ligtfoot gebeurde in de kapel van het Rusthuis.

In 1949 nam pastoor Ligtvoet de draad weer op van de kroniek die door zijn voorganger was begonnen. Ligtvoet begon het relaas vanaf zijn aantrede als volgt:

De eerste indruk die ik opdeed was eigenlijk niet erg bemoedigend. Het was op een rustigen morgen in Maart dat ik, daags na mijn benoeming, op zoek trok naar mijn nieuwe parochie. Af en toe ronkte er nog - het was zowat op het einde van de periode der V-wapens - een vliegende bom door de lucht of spatte er hoog in de lucht een V2 uiteen die ergens met zwaar gedreun neerplofte. Toen ik op het pleintje van de kerk toekwam, nadat ik reeds heel wat puinen gezien had op de Lage Kaart, stond ik ook hier voor een hoop puinen: de kerk was erg geraakt; een V1 was ingeslagen nevens de kerk op een twaalfstal meter van den linkerzijgevel en beter dan een beschrijving zullen de foto's die in dit boek zijn aangebracht een beeld geven van de verwoesting. Ook de pastorij was onbewoonbaar: zolderingen waren ingevallen, vensters en deuren uitgeslagen, geen enkele ruit was heel gebleven enz.

In het gesticht, dat geteisterd werd door meerdere bommen, was het ongeveer hetzelfde.

Later beschreef pastoor Ligtvoet de tragische gebeurtenis als volgt:

Op 10 februari 1945 sloeg er een vliegende bom in aan de westkant van de kerk op een vijftiental meter. Het was kwart voor negen. Te negen uur zou er een begrafenisdienst beginnen. M. Cornelis, die zich juist naar de kerk wilde begeven kon zich, bij het naderend geronk, in de kelder van de pastorij in veiligheid brengen. Koster Richard Konings bevond zich in het magazijn en Alex Van Osta, de misdienaar, dook angstig weg achter het H. Hartbeeld, dat op het koor stond opgesteld. Zij kwamen er met enkele schrammen van af, alhoewel de bom een onvoorstelbare verwoesting had aangebracht aan het kerkgebouw.

Haast heel het dak was weggeslagen. Heel het gewelf - in halve steense muur - was ingestort. Al het meubilair was verwoest: altaren, orgel, stoelen, beelden. Hier en daar waren muurgedeelten weggeslagen, maar het gebouw hield stand, dank zij de dikke muren en de ijzeren gebinten van het gewelf die de schok enigszins hadden opgevangen, maar meteen werd het bovenste gedeelte van de kerk enkele centimeters opzij geschoven.

Ook de pastorij had het lelijk te verduren. Ramen en deuren uitgerukt, plafonds neergekomen. Geen enkele ruit meer heel. Onbewoonbaar. Aan de kant waar de bom was neergekomen stortte een huis in. De bewoners zaten in de kelder en konden gered worden. Ook achter de woning "t Boerke" was er een vliegende bom gevallen en had een vleugel van het Rusthuis verwoest. Heel het plein was één grote puinhoop.²⁷

3. Herstellingen tijdens en na de oorlog

Over de schade en de herstellingen van de oorlogsravage in Rustoord vernemen we een en ander uit de verslagen van het kerkbestuur.²⁸ We geven hiervan een kort overzicht.

Al in de zitting van zitting van 7 juli 1940 voorzag het kerkbestuur in de begroting een lening van 10.000 frank om de kosten te dekken van de oorlogsschade aan de kerktoren. Bij de beschieting van het dorp was namelijk de spil van de toren doorboord door een granaat van groot kaliber, waardoor alle schaliën werden weggeslingerd en het houtwerk verbrijzeld. Het kerkbestuur beschikte niet over de nodige middelen om de herstellingskosten te dragen, die werden geraamd op 10.000 frank. Daarom besloten de kerkbestuurders om een lening aan te gaan. Emile De Baeck was bereid om die toe te staan tegen een interest van 3%. Daarbij zou het kerkbestuur alleen 300 frank per jaar interest betalen voor onbepaalde termijn, tot het de geleende som zou kunnen terugstorten. Men zou die terugbetaling verrichten met de vergoeding die men van de staat hoopte te krijgen voor geleden oorlogsschade. Mocht dat niet het geval zijn, dan zou men vanaf het 3de jaar beginnen met 1000 frank af te korten. In de

zitting van 6 oktober 1940 werd beslist om een aanvraag tot machtiging voor een dergelijke lening te sturen aan de bevoegde overheden (provincie, gemeente, bisdom).

In 1941 kwam het bericht dat de staat 7.500 frank oorlogsschade toekende. De lening was daardoor niet langer nodig. Wel kende de parochie voor de eerste maal in haar bestaan een deficit (zitting 6 april 1941).

Na de oorlog viel er nog wel meer te herstellen. Tegen het einde van de oorlog, op 10 februari 1945, was er namelijk een V-bom neergekomen op zowat 15 meter van de zijgevel van de kerk. Die had zeer veel schade aangericht, onder meer aan de kerk. Ze werd door architect De Backer geschat op 203.000 frank (waarde 1939). Dat was veel geld en dus moest er oordeelkundig mee worden omgesprongen. Daarom besliste het kerkbestuur in zitting van 1 augustus 1945 om alvast, in het vooruitzicht van het terug in gebruik nemen van kerk, de allernoodzakelijkste herstellingen te laten uitvoeren aan het meubilair, zoals harmonium, stoelen, preekstoel, biechtstoelen, communiebank en doopvont.

Ook de kerk zelf, zo stelde het kerkbestuur in zitting van 19 augustus, moest echter dringend hersteld worden, enerzijds om verdere schade door de weersomstandigheden te voorkomen en anderzijds om de kerkdiensten terug mogelijk te maken vóór de winter. Voorlopig vonden de kerkdiensten plaats in de kapel van de zusters in het Rusthuis, en bij goed weer in open lucht aan de grot.

Bij de heropbouw kreeg de nieuwe pastoor veel hulp van vrijwilligers. Een aantal parochianen ruimde in enkele dagen het puin in de kerk op. E. De Baeck zette de arbeiders van Antverpia in om het dak toe te leggen met balken en planken, die deels uit het vernielde Rusthuis kwamen. Dank zij die herstellingen kon de kerk terug in dienst genomen worden op 18 november 1945. De geïnvesteerde sommen, 134.387,15 frank voor de kerk en 10.006,65 frank voor het meubilair, hoopte men later als oorlogsschade terug te krijgen, zo blijkt uit de zitting van 3 maart 1946.

In de zitting van 12 juli 1946 besliste het kerkbestuur dat het gewelf van de kerk zou worden hersteld volgens plan van architect Backer Overbeek. In de zitting van 21 juli werd beslist tot nog een aantal andere, kleinere herstellingen. Daarna volgden verfraaiingen en verbeteringen.

4. Op weg naar een nieuw begin

Pastoor Cornelis, nu op rust in Rustoord, vierde op 2 februari 1948 zijn gouden priesterjubiläum, met een plechtige mis, feestmaal en academische zitting. Voor die gelegenheid had men een klok besteld in vervanging van de klok die door de Duitsers was weggevoerd en gesmolten. Op 1 januari 1948 werd de opdracht om de klok van 485 kilo te vervaardigen, toegewezen aan Michiels te Doornik voor 41.000 frank. De klok was echter niet tijdig klaar omdat de klokkengieters overstelpt werden met bestellingen. Pas op 13 februari 1949 zou ze door de bisschop worden gewijd. Ze werd "Victor" gedoopt, de voornaam van de jubilerende pastoor. J. Velge was sponsor, peter en meter waren pastoor Cornelis en mevrouw Velge. Bij die gelegenheid werden ook de beelden van het H. Hart en O.L.V. gewijd.

In de zitting van 4 april 1948 besliste het kerkbestuur tot nog een aantal andere aankopen. Aan de firma's Stevens (Duffel), Pels (Lier) en G. D'hondt (Herselt) zou men prijs vragen voor het bouwen van een orgel. Aan de firma Calders (Berchem) werd een ontwerp en prijsopgave gevraagd voor glasramen. Architect Backer Overbeek kreeg de opdracht een hoofdaltaar te ontwerpen. Voor schildering van de kerk, ten slotte, werd eveneens prijs gevraagd.

Uit de buitengewone zitting van 15 juli 1948 vernemen we dat het kerkbestuur het orgel wou laten bouwen voor 258.000 frank door D'hondt als laagste bieder. De opdracht voor de glasramen ging naar Calder en zou 59.520 frank kosten; ze werd door de provincie goedgekeurd (zitting kerkbestuur 13 maart 1949) en zou ten laste komen van de staat.

Het provinciebestuur oordeelde echter dat het orgel van Pels uit Lier beter was en daarom werd de opdracht uiteindelijk aan hem toegewezen voor 269.000 frank, mits enige correctie in het bestek.²⁹ De kosten voor het orgel waren gedekt door Oorlogsschade en kwamen dus ten laste van de staat. Al in oktober 1949 zou het geleverd worden. Het werd op 30 oktober ingehuldigd met een orgelrecital door Edg. De Laet, professor aan het Lemmensinstituut.

De glasramen zouden eveneens in 1949 geplaatst worden. Het ontwerp van de drie op het koor, die de H. Familie voorstellen, is van de hand van Crespin. De medaillons in de zijramen, die sacramenten uitbeelden, zijn van Michiels, personeelslid bij Calders. De ramen werden voor een deel geschonken door parochianen.

In de buitengewone zitting van 20 maart 1949, ten slotte, werden de overige werken toegewezen aan de laagste bidders, namelijk het altaar voor 55.660 frank aan Alfons Abeel, de schilderwerken voor 45.500 frank aan Van De Wildenberg uit Antwerpen. In de zitting van 13 november 1949 werd beslist de schilderwerken en andere kleine werken te laten uitvoeren, nogmaals te betalen door de staat.

Ook in 1949 deed het kerkbestuur een aanvraag om een nieuw houten hoofdaltaar en twee zijaltaren te laten plaatsen, ter vervanging van het in 1945 geteisterde altaar en om dat te financieren met subsidies voor Oorlogsschade.

In 1950 stelden de parochianen echter voor om bij te leggen bij de som voor oorlogsschade om dan een marmeren altaar te laten plaatsen. Daarop besloten de kerkbestuurders om van de provincie de subsidie te vragen waarop men recht had als oorlogsschade (49.500 frank). Ze zouden dan afzien van de vergoeding voor zijaltaren en hun aanvraag voor houten altaren intrekken. De firma Peeters uit Berchem voerde uiteindelijk het altaar uit voor 71.958 frank, naar een ontwerp van architect Backer Overbeek uit Mariaburg.

Op 26 november 1950 kon hulpbisschop Mgr. De Smedt dan eindelijk zowel de kerk als het nieuwe altaar plechtig consacrereren. Tot dan toe was de kerk immers slechts ingezegend. Pas nu kon ze gewijd worden, omdat er nu, in overeenstemming met de liturgische voorschriften, een vast altaar was.

Nadat in de kerk schilderwerken waren uitgevoerd en eiken zijaltaren geplaatst, weer naar een ontwerp van architect Backer Overbeek, kon men de restauratie van de kerk in 1950 als voltooid beschouwen. Herstellingswerken en renovatie hadden uiteindelijk sinds 1945 meer dan een miljoen frank gekost. Het grootste deel ervan was vergoed door de staat als oorlogsschade, maar voor bijkomende werken moest toch nog heel wat door het kerkbestuur bijeengebracht worden.

Noten

-
- 1 De parochiale geestelijkheid van Sint-Antonius bestond toen uit Frans Hendrickx, pastoor-deken, Alfons Jennes en Jozef Verrydt, onderpastoors. Voor meer plaatselijke informatie in verband met de oorlogsperiode in de parochie, zie o.m. ook VAN OSTA W., *Geschiedenis van de Brasschaatse parochies*, 2005, p.126-130.
 - 2 De "grote baan" is de Bredabaan.

-
- 3 Voor brouwerij Verlinden, zie VAN DEN BERG K., De bewogen geschiedenis van de familie Verlinden en de brouwerij "De Drie Linden", in: *Brasschaet een boeiend verleden II* (2002), p.195-320.
- 4 Het hof van Born was het huidige gemeentepark, door de gemeente na de oorlog aangekocht. Zie hierover bijvoorbeeld BELLENS F. e.a., Brasschaat, een park en een kasteel, gemeentebestuur Brasschaat, 1991.
- 5 Het "Gasthuis" is het oude Sint-Jozefziekenhuis op de hoek van de Augustijnslei en de Van Hemelrijcklei.
- 6 Onderpastoor Jennes bedoelt hier waarschijnlijk niet absolutie maar absoute, d.i. een plechtigheid die normaliter na een uitvaartmis plaatsheeft voor een overledene en waarin voor deze om kwijtschelding van straf wordt gebeden.
- 7 Het "Gildenhuis" was destijds een "polyvalente" zaal, waar onder meer toneel werd gespeeld. Ze stond op het terrein van het huidige Middelheem.
- 8 Later werd een straat naar hem genoemd, de Van Hemelrijcklei.
- 9 "Nog altijd niet" betekent hier natuurlijk: op het ogenblik dat Jennes dit verslag schreef, namelijk 18 december 1945.
- 10 Zie noot 6.
- 11 Het drieluik zou pas in 1957 (gerestaureerd) terug naar de kerk komen. Zie VAN OSTA W., Geschiedenis van de Brasschaatse parochies, 2005, p.204 en voor andere plaatselijke informatie in verband met de oorlogsperiode p.196-200.
- 12 Vertaling: Alfons Beulens & Co hebben mij gegoten. Joannes della Faille de Leverghem en Paulina Maria de Baillet echtgenote Fred. Hanoteau hebben mij ten doop gehouden.
- 13 Op een terrein nabij het "Bellenhof" begonnen de (Franstalige) zusters maristen in 1925 met een "pensionaat voor meisjes", oorspronkelijk bedoeld voor de kinderen van Franstalige militairen in "Polygoon". De school heette "Notre Dame des Bruyères" en verstreekte jarenlang zowel kleuter- als lager en secundair Franstalig onderwijs. In de volksmond werden de zusters al vlug "de Franse nonnen" genoemd. In 1961 werd de secundaire afdeling omgevormd tot een Nederlandstalige technische handelsschool voor meisjes, terwijl kleuter- en basisschool gemengd en Franstalig bleven. De nieuwe handelsschool heette aanvankelijk Maria Middelaes (1961) maar later (1965-66) gewoon Maria-Instituut. Als gevolg van rationalisatie in het secundair onderwijs (1981) werd de school eerst gefusioneerd met het Mater Dei-Instituut maar in 1985 kwam aan haar bestaan een einde. Het internaat was ondertussen al in 1981 afgeschaft. De lagere, Franstalige Internationale School zou er nog enige tijd gevestigd blijven, tot september 1986. In 1994 werd er het project met sociale huurflats en dienstencentrum als "Maria-ter-Heidehove" geopend.
- 14 Met de "zegels" zijn de rantsoenbonnen bedoeld die tijdens de oorlog recht gaven tot het kopen van een bepaalde hoeveelheid levensmiddelen.
- 15 De organisatie "Winterhulp" werd op 29 oktober 1940 opgericht met als doel materiële hulp en ondersteuning aan behoeftigen te bieden, voornamelijk aan kinderen, zwangere vrouwen en de minstbesteden. De organisatie werkte nauw samen met het Internationale Rode Kruis en het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn. Ze kreeg bovendien financiële steun van gewone burgers, van ondernemingen, van de koning, de Kerk en de overheid.
- 16 "voorniet" = "gratis".
- 17 Verwijzing naar het bekende bombardement op Mortsel, 5 April 1943.
- 18 "vliegers" = vliegtuigen.
- 19 Met "nu" is uiteraard het moment bedoeld waarop de pastoor zijn verslag schreef, 23 december 1945.
- 20 Handelaar F. Schijnen zou burgemeester worden van 1946 tot 1951.
- 21 Ook hier betekent "nu" december 1945.
- 22 Over de begrafenis van Bierwerts verscheen de volgende dag (23 april 1946) een artikel in de Gazet van Antwerpen.
- ²³23 Zie WARD VAN OSTA, Geschiedenis van de Brasschaatse parochies, 2005, p.240-241.
- 24 LIGTVOET E., Kroniek van de Parochie H. Familie, in: *Breesgata*, 9(1986), nr.3 en volgende nummers. VAN OSTA W., Joodse ondergedokenen te Brasschaat tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Breesgata* 28(2005), nr.2, pp.5-14.
- 25 Een aantal gegevens over de oorlogsperiode vindt men echter wel in vorige publicaties van Breesgata. LIGTVOET E., Kroniek van de Parochie H. Familie, in: *Breesgata*, 9(1986), nr.3 en volgende nummers. VAN OSTA W., Joodse ondergedokenen te Brasschaat tijdens de Tweede Wereldoorlog, in: *Breesgata* 28(2005), nr.2, pp.5-14.
- 26 "Ontstaansgeschiedenis van de parochie H. Familie, Rustoord", door Victor Cornelis, Parochiearchief H. Familie Brasschaat-Rustoord.
- 27 LIGTVOET E., Kroniek van de Parochie H. Familie, deel 3, in: *Breesgata* 10(1987),1,p.18-24. Zie ook VAN OSTA W., Geschiedenis van de Brasschaatse parochies, 2005, p.286 vlg.

-
- 28 Verslagboek van het Kerkfabriek der H. Familie in Rustoord (1922-1980), Parochiearchief H. Familie Brasschaat-Rustoord. Zie ook LIGTVOET a.c. en VAN OSTA o.c. (noot 3).
- 29 Zitting van 30 september 1948 en 24 april 1949. De orgelbouwer diende ook rekening te houden met de opmerkingen geformuleerd door de Commissie voor Landschappen en Monumenten.